

СТАКА СКЕНДЕРОВА

ЉЕТОПИС БОСНЕ 1825—1856

С руског превели: ВОЈИСЛАВ МАКСИМОВИЋ и ЛУКА ШЕКАРА

СТАКА СКЕНДЕРОВА

ПРЕДГОВОР ПРЕВОДИОЦА¹

Када сам био у Сарајеву, желио сам наћи неког од домаћих људи који би ми — по сјећању — написао причу о догађајима што су се збили у Босни, слично ономе како је мостарски архимандрит Јоаникије Памучина приказао стање Херцеговине под двадесетогодишњом самовољном управом Али-паше Ризванбеговића.² Али тамо дуго нисам налазио ниједног човјека који би био способан сакупити своје успомене и пренијети их на папир, јер таква врста посла уопште није у духу Босанаца. Био сам изгубио наду да ћу моћи да упознам домаћу историју Босне, када ме је срећан случај упознао са дјевојком Стаком Скендеровом, и њен *Љетопис* овдје доносим у тачном преводу.

Личност Стаке Скендерове је веома значајна; *Љетопис* на многим мјестима носи одраз те личности. Нико од православних житеља Босне не заслужује почасни назив друштвеног радника толико колико Стака Скендерова. Кћи осредњег трговца, који се у Сарајево преселио из Пријепоља (у Херцеговини),³ она је још у дјетињству осјетила особиту склоност за књигу и учење и — не обазирјући се на то што се писменост у Босни сматра сасвим непотребном за жене — упознала је црквене књиге (које су у тој земљи једине предмет читања) боље од сваког босанског свештеника. То је одредило сав њен даљи живот. У дјетињству је отац облачио у мушко одијело, како то тамо често чине са својим малољетним кћерима и хришћани и Муслимани. Стака Скендерова више није скинула мушко одијело: то је био знак одрицања од удаје и посвећивање животу који није искључиво домаћи. Мушко одијело је ослобађало затварања у круг домаћинства, омогућавало јој слободан приступ у круг мушкараца и — чудно је то рећи — у цркве (јер у Босни дјевојке и младе жене

---

¹ Писац предговора је Александар Фјодорович Гиљфердинг (1831—1872). Гиљфердинг је написао и биљешке уз *Љетопис Босне*, које су овдје обиљежене звјездицама, да би се разликовале од напомена приређивача овог (сарајевског) издања.

² Гиљфердинг мисли на књигу Јоаникија Памучине *Живот Али-паше Ризванбеговића Сточанина*.

³ У вријеме када је *Љетопис Босне* објављен у Русији, ондашњом административном подјелом Пријепоље је припадало Херцеговини (херцеговачком санџаку).

посјећују богослужење само у вријеме поста и понекад за вријеме највећих празника, а одлазак у цркву у друге дане сматра се за њих већ неприличним); али у исто вријеме оно је стављало пред њу обавезе у односима према цркви и народу, које нема обична босанска жена. Стака Скендерова живи свјетовним животом, али себе сматра монахињом, и била би у манастиру да у Босни има женски манастир. Још као дјевојчица, она је неко вријеме читала у цркви *Апостол*, зато што српски обичај не даје ту дужност одраслом, као у нас, него младићу, а у то вријеме у Сарајеву, међу православним, није било писменог младића. Страшни удес њеног брата, који је (1841. године) био од Муслимана подвргнут нечувеним мучењима и затим, у току двије године, до своје смрти, остао беспомоћан богаљ на бризи сестре, још је више учврстило њену жељу да се посвети Богу. Њено беспријекорно понашање и спремност да помогне хришћанима у сваком народном послу донијели су јој велико поштовање и утицај међу православним становницима свих карјева Босне, који се њој често обраћају својим жалбама и моле је за савјет. Имајући приступ и у хареме и у собе за мушкарце у турским кућама, и научивши говорити турски језик, она се често са успјехом залагала за своје истовјернике. Међу тим истовјерницима, сва њена саосјећања, разумије се, припадају биједном, страдајућем сеоском народу, а не тој користољубивој касти градских житеља, трговаца који стоје на страни Турака, да би пљачкали под њиховим покровитељством: саосјећање са сеоским народом и нељубазност према касти трговаца, као што ће читалац видјети, сасвим су јасно изражени у *Љетопису*. За употпуњавање карактера те особене босанске личности, додајем још коју ријеч. Главна жеља, главни циљ живота Стаке Скендерове било је оснивање дјевојачке школе у Сарајеву, зато да би поставила основу образовања женског пола међу православним становницима Босне. Та жеља је постигнута уз помоћ једне добротворке, и Стака Скендерова се сада занима својом новоотвореном школом.

Њен *Љетопис* је у пуном смислу природни плод Босне. У њему се историјски карактер скрива иза епског. У свијести Босанаца, догађаји — који се дешавају пред њиховим очима — одједном губе хронолошку одређеност и одмах се преносе у свијет епских успомена. Одсуство хронолошке одређености у представи Босанаца о догађајима који су прошли запањује онога каји је дошао из друге земље. Ако упитате Босанца о најобичнијем и њему блиском факту, на примјер: „Када је умро твој брат?“, он ће одговорити на сљедећи начин: „Прије пет, а можда и прије десет или петнаест година.“ Зато је епска поезија тако жива у Босни, каква би она могла бити у Грчкој у Хомеровом времену. Тако чак нема стараца слијепца (као, на примјер, у Србији и Далмацији) којима је специјално занимање и занат пјевање пјесама. Не, у Босни слијепци нису потребни: сваки човјек зна пјесме и пјева их. Епске првенствено припадају мушкарцима, а

лирске женама. У зимским вечерима сакупљају се дјевојке и пјевају — и то не оне које су научене, јер је свака спремна да вам спјева пјесму која јој је пала на памет, не примјећујући вриједност свога дјела. Исто тако, у епску пјесму се може претворити и најскорашњији догађај. Преда мношвом се налази дуга пјесма, записана ријечима сељака, а приказује до најситнијих појединости сукоб између хришћана и муслимана у Дробњаку, који се догодио 29. августа 1856. године. У Зупцима се већ пјевају пјесме о подвизима *капетана* Луке Вукаловића,⁴ који се тамо сада туче против Турака. Већ круже пјесме о недавној побједи Црногораца на Грахову.

Не очекујте од *Љетописа* Стаке Скендерове пуну тачност факата, али ћете зато наћи у њему вјеран одраз онога у каквом су облику догађаји, који су се десили у Босни, остали у сјећању самих становника. Почетак *Љетописа* саставила је списатељка према причама својих старијих рођака и познаника, а посљедњи догађаји су описани на основу властитих успомена. У *Љетопису* ћете наћи епски карактер, својствен средини у којој списатељка живи. Како она брзо прелази од описа неке епохе ка причи о догађајима, епска пјесма се и несвјесно излива из њеног пера. Рукопис који преводим написан је као проза, непрекидно, чак и без знакова интерпункције, и његов аутор, уосталом, нема појма о разликама између прозе и стиха, али гдје он *прича* тамо се свуда његова ријеч продужује у правилни народни десетосложни српски стих с цезуром последије четвртог слога; ријетко се негдје нађе неправилан стих. У преводу је било потребно да се изглади та карактеристична особеност; зато на маргинама доносим за- нимљива мјеста изворног *Љетописа*.

А. Гилфердинг

⁴ Лука Вукаловић (1823—1873), херцеговачки војвода и вођа устанка 1852—1862, истакао се у боју на Зупцима и код Драче 1858. Год. 1862. склопио споразум с Турцима и вршио улогу бимбаше. Изигран од Турака, 1865. прешао у Русију, гдје је и умро (*Мала енциклопедија Просвета*, Београд, 1968, 1, стр. 269).

ЉЕТОПИС БОСНЕ

Некада су у Босни заповиједали јањичари. Главне њихове старјешине (*јањичарске аге*) долазиле су из Стамбола у Сарајево и оснивали јањичарске *оцаке* (корпусе) и *орте* (одреде) мале и велике, и велике и мале *кулукe* (страже), гдје је засиједао њихов *кулћехаја*. Испред *орти* и *кулукe* постављао се стуб на чији је врх натакнута златна јабука. У малим и великим *ортама* окупљали су се јањичари да сједе и „вијећу вијећају”, сачињавају јањичарство и на посебан начин увршћују сваки одред одвојено. А у *кулуку* је била њихова судница. *Кулћехаја* је њихов велики судија, мање судије су звали *чоходарима*, а још мање — *јамацима*. Јањичари су носили нарочиту одјећу: на главама велики фесови, омотани бијелом чалмом, и велике доламе од црвеног сукна, а за појасом су вирили јатагани или ножеви опточени сребром и златом. Чоходари су носили капе тамне боје, сличне лонцу, са уским црвеним рубом, а огрнути су били зеленом сукненом бундом. Јамаци су носили велике фесове с црвеном чалмом. Остали, пак, Турци, који су припадали јањичарима, све те *баше* (угледни људи) и *бајрактари** носили су зелене *ћиверице* (капице) са чалмом од тамне свиле са златним шарама, доламе и широке шарвале, а на грудима и ногама су имали сребрне и позлаћене токе. Њихово је оружје било бљештаво, оковано у сребро.

Када су јањичари петком кретали своје *кулћехаји* на поклоњење, сваки у својој одјећи, напријед су ишли *баше* и *бајрактари* у свом сјајном одијелу и с оружјем, и сваки је са собом водио три или четири слуге. Дешавало се да се све улице престраше од њихове силе и оружја. Када се приближавало вријеме њиховог проласка улицама, читав сат раније сав народ је стајао на *диванханама* (балконима) и нико није смио сјести од великог страха. Како је могао *кулћехаја* да се не боји њиховог гњева? Ипак, јањичари су се бојали бога мало, цара (султана) нимало, а за везира нису ни знали.

---

* *Баша* (скраћено од *башага*) — име за старјешину, и *барјактар* — име за онога који носи заставу, били су у вријеме опадања јањичарства почасне титуле, које су се давале значајним Муслиманима који су учествовали у јањичарима али нису имали особите службе. Око 1820. у Сарајеву је било око 600 *башага*. Босанци ову ријеч изговарају и мијењају је по правилима словенског језика.

Када је из Стамбола долазио везир,* јањичари су му дозвољавали да три ноћи преноћи у Сарајеву, а четврте је био дужан да путује у Травник. Везир је, обично, именовао неког од сарајевских бегова** да суди раји. У свим осталим босанским градовима, осим Сарајева и Травника, судије*** су били *капетани*, који су, сваки у свом граду, владали с кољена на кољено. Али, уосталом, свуда у градовима и селима биле су *баше*, које су се тамо користиле правима *башалука*.**** У другим босанским градовима, осим Сарајева, није било јањичара.***** У то јањичарско вријеме, Турци (то јест, Муслимани)***** су радили шта су хтјели — кажњавали, тукли, одузимали имовину хришћанима, упадали у мирне и поштене куће, вукли жене из постеле, млатили несрећне мушкарце, а жене и дјецу насилно преобраћали у турску вјеру. Тешко ономе ко се с њима сусретне! Народ се уклањао и бјежао од њиховог великог насиља. У то вријеме није било много трговаца: нису се смјели бавити трговином — Турци им нису дозвољавали. Хришћани су се искључиво бавили занатима. Уосталом, и било их је мало који су трговали са Дубровником (Рагуза) и отуда слали кафу, шећер, уље за кандила и памук. Јевреји су трговали са Трстом и Бечом, али како су они при томе излазили на крај с Турцима, о томе је потребно питати њих саме. То вријеме јањичарског управљања било је сасвим биједно. Они су се непрестано тукли међу собом, од сувишка снаге нису могли да савлађују сами себе. Није било јутра ни вечери а да на улици нису лежала три или четири мртва јањичара. И од тога је опет страдала несрећна раја. Дешавало се да испричају како су таквог и таквог убили *власи*,***** па да ни због чега и ни за што објесе невиног човјека, онога којег им се прохтједне.

Такво насиље је царовало дуго времена, док се најзад султан Махмуд⁵ одлучио, побиједио јањичаре и разрушио њихове

---

* Тако се у Босни и Херцеговини назива губернатор (валија), кога поставља султан.

** Беговима у Босни називају људе који припадају старим, познатим породицама. Обично ти бегови имају значајне посједе.

*** Под ријечју судија, Босанци подразумевају — *старјешину*, управника у најширем смислу. Они, на примјер, говоре: „паша суди над Босном“, то јест управља.

**** Овдје су ријечи *башага*, *башалук* употријебљене у смислу — неограничени властелин, неограничена власт. Стварно, ти људи, заштићени јањичарским правима, нису подлијегали никаквом суду ни законима.

***** Сарајево је било главно склониште јањичара у Босни, али су јањичари такође били у Високом, Зворнику и у Мостару.

***** У Босни Муслимане називају Турцима, али су они такође Босанци, Словени.

***** Презрив назив којим Турци називају хришћане, нарочито православне.

⁵ О султану Махмуду II види биљешку бр. 3, уз *Љетопис Херцеговине*.

оцаке. Говоре да је тада проливано много крви у Стамболу.⁶ Султан је тада послао у Босну Абдурахман-пашу⁷ са одредом војске.

Абдурахман-паша је пет година био заповједник Београда, прије него је добио султанов ферман с наређењем да оде у Босну и истријеби јањичаре. Тада се подигао са одредом војске и стигао у Зворник. У Зворнику је изабрао пребивалиште* и на све четири стране разаслао своје татараге (гласнике) с писменим наређењима: разаслао их је да би у Зворник сазвао велможе — све капетане и велике аге. Оне који су били млађи, убио је, а старце послао у изгнанство. Сви остали су му се покорили, сва Крајина и сва Посавина.** Абдурахман-паша је радио тако паметно да је, мало-помало, увео ред у Босни по султанским законима, а цареве противнике је гонио непоштедно — једне је казнио, друге послао у прогонство. У Сарајеву су се у то вријеме видјели многи које су вукли у Стамбол, оковане ланцима и везане конопцима. Неки су се откупили. А сав остали народ, као што смо рекли, покорио се паши и за њега би душу положио. Али четири града га нису хтјела слушати — Сарајево, Травник, Зеница и Високо.

Иако је Абдурахман-паша привукао на своју страну и освојио за себе многобројни народ, он још није смио доћи у Сарајево

---

* Овдје почиње пјеснички облик *Љетописа*. У почетку се овај пјеснички облик прекида још на неколико мјеста, а затим се пјесма наставља непрекидним током. Наводим за примјер то прво мјесто:

У Зворнику мјесто учинио,
Татар-аге с бујрунтијам расла,
Разасла их на четири стране,
Да првјенце у Зворник сазива,
Капетане и велике аге:
Капетане с агама побио,
Што је старо, оно сурисао,
А остало све му се предало,
Сва Крајина и сва Посавина, итд.

** Крајина је сјеверозападни угао Босне (такозвана Турска Хрватска, бихаћки санџак), а Посавина — сјевероисточни угао (зворнички санџак).

⁶ „Султан Махмуд II, не могући више трпити силе и непослуха јањичара, одлучи их сасвим искоријенити и увести нове војнике по начину европском. На основи фетве шејхулислама, кад јањичари одбише понуду да ступе у низам, приреди велики покољ у Цариграду и оружаном руком диже их са земаљске површине“ (Сафветбег Башагић-Реџепашаић, *Кратка пута у прошлост Босне и Херцеговине*, стр. 133).

⁷ *Абдурахман-паша* или *Рахман-паша* именован је за босанског везира крајем 1826. године, умјесто *Беленли Хаџи-Мустафа-паше*. Абдурахман-паша је прије тога био београдски валија. Након дужег задржавања у Зворнику, Абдурахман-паша је стигао у Сарајево 24. марта 1827, гдје је остао до 9. јуна 1828. Потом се преселио у Травник, али је већ 28. августа 1828. повучен из Босне. Наслиједио га је *Морали Али Намик-паша* (Сафвет-бег Башагић, нав. дјело, стр. 135—138; Х. Крешевљаковић и Д. М. Коркут, *Травник у прошлости*, Травник, 1961, стр. 140).

и учинити оно што је требало, него је издалека, из Зворника,* управљао земљом, од великог страха од Сарајлија.** У Сарајево је отпремио свога *кафтанагу*,*** да би сазвао јањичарске аге и договорио се с њима. Кафтанага⁸ је био паметан, па је почео дружељубиво говорити Сарајлијама:

— Сарајлије, моје драге аге, морају се испуњавати обавезе према султану и покоравати се своме господару. Потребно је да се све ради по закону. Паши се покорила већа половина ваше земље, сва Босна и Херцеговина, осим Сарајева и још три града. Каква је ту могућност да се супротставите цару? Ако расрдите пашу, онда ће вам за један дан доћи крај! Мени је некако врло жао што ће турске куће бити разрушене и турска дјеца постати сирочад. Него, ево шта ћете учинити: отправите паши прве аге које имате међу собом. Нека они с њим преговарају. Неће бити то чега се бојите, него оно што желите!

Разумни су одговорили кафтанаги:

— Све је управо тако како ти кажеш, али међу нама има оних који су се осилили и с којима није лако говорити.

Кафтанага им је рекао да саставе списак свих тих људи. — А затим — рекао им је — ми ћемо о њима размишљати.

---

* Из Зворника, по издалека,
 Отуда је послове сређиво,
 У Сарај'во кафтанагу посло,
 Да сазове аге јањичаре,
 Да се паша с њима здоговара.
 Кафтанага паметан је био,
 Сарајлијам л'јепо приповједо,
 Сарајлијам вако говорио:
 „Сарајлије, моје драге аге!
 Царски емер ваља свршавати,
 И цару се своме поклонити,
 И лијепо мухитату бити.
 Виша пола паши се предала,
 И сва Босна и Ерцеговина,
 Осим ваша та четири мјеста,
 Сарајево и још три касабе:
 Шта то море с царем против стати?
 Ако ли ви пашу расрдите,
 За један дан фетерат бићете.
 Ал' је мени нешто врло жао,
 Турске куће да се обарају,
 Турска дјеца да се цвијељају.
 Што имате најпрвијех ага,
 Пошаљте их паши у сретање,
 Нек се аге с пашом здоговоре.
 Неће бити како ви мислите,
 Већ ће бити како ви 'оћете!“

** Сарајево је било, како сам већ рекао, уточиште јањичара.

*** Нешто као ађутант.

⁸ Био је то *Омерага*, кога је Абдурахман-паша поставио за сарајевског муселима (Владислав Скорић, *Сарајево и његова околнина од најстаријих времена до аустро-угарске окупације*, Сарајево, 1937, стр. 176).

Тако су они и учинили и одмах почели састављати списак. Остало је мало ага који у њега нису унесени. И нису саставили само један списак, него три или четири. Један је списак био црн — ти су људи били дужни платити главом; други је био бијел — за оне којима је било дозвољено да се откупе. Откупна цијена је била од 30 до 300 кеса (од 750 до 7 500 рубаља). Најприје је кафтанага позвао аге у *град* (тврђаву) на договор о казненом поступку и на посматрање војне опреме и муниције. Затим су сјели и изабрали из своје средине неколико ага, који су били дужни да оду у *орту* (зборно мјесто јањичарског одреда) јањичарском *усту* (тумачу закона) и да наговоре јањичаре да скину с њега појас и пошаљу га паши у Зворник. Ако би они распојасили свога усту и послали појас, то би значило да се предају и покоравају паши.* На срећу ага, јањичарски уста није ни ријечи рекао против тога. Скинуо је појас и предао им га. Узели су појас и заједно са списковима уручили га неколицини ага. Главни међу њима је био Горо бајрактар, за кога кажу да је био глава свих и зачетник свега зла које се чинило у Сарајеву. Припремиле се наше аге на пут, а када су изјахале на равно Гласиначко поље, сусрео их је *делибаша*,** кога је паша послао, и све их побио а главе опремио у Зворник.⁹ Неко је подсјетио кафтанагу на њихове синове: „Змајеве сте ухватили, а змајевиће оставили. Када они дознају за судбину својих очева, одмах ће устати и запалити рат.” Кафтанага је одмах похватио и синове и послао их паши у Зворник, а паша им је одрубисао главе.

Када је паша истријебио прве људе у цијелој Босни, најприје је наредио*** да се свуда униште *пандурске***** карауле и послао је на све стране писмена наређења. Свуда су његови људи окупљали старјешине Турака и хришћана и у име паше им говорили:

. . . . .

* То је био стари симболичан обичај.

** Старјешина.

*** Паша нама заповједат пође,
Нанајприје ово заповиђе,
Пандурске да се јаме страже
Бујрунтије на све стране даде,
Прве људе сазивати стаде,
Из џемата Турке и христјане
И тако им говори пође:

**** *Пандури* — врста полицијских службеника.

• Сафвет-бег Башагић у *Краткој упуту* (стр. 136) пише да су тада у Зворник отпремљени и погубљени: Ибрахим-ага Бакарија, Фејзага Туранадија, Мујага Тахмишчија, Авдага Милошевић, Али-ага Рушчуклија и Пињо бајрактар.

— Чујете ли, Турци и рајо! Уништио сам ево ваше пандуре. Ја сам један пандур за сву Босну, да би разликовали добре људе од лоших. Али, сви ће у мене постати добри! Ево шта вам саопштавам: ако се у каквој нахији нађе мртва глава и кажу да је тог човјека убио разбојник, ја о томе нећу да знам. Немојте мислити да ће се когод у таквом случају моћи лако откупити. Не! За једну мртву главу истог часа ће пасти ваших десет, а можда и стотину. И ако се у вашој нахији појави лопов или разбојник, ви ћете бити кажњени исто онако као и он сам. Причувајте се! Мотрите добро на лоше људе, и ако се гдје појаве, одмах ме извијестите, и између себе живите на миру и у покоју.

Тачно такву наредбу је објавио и по градовима. Ако се у било којој *Махали* (*градској четврти*) покаже лош човјек и одмах га не издају, тада ће страдати сва *махала*.

На крају, Абдурахман-паша се одлучио да крене у Сарајево. Позвао је к себи сарајевске бегове. То су били људи који су стајали на страни султана, зато што су, по султановој милости, имали велики приход, користећи се многобројним *спахилицима** и владајући над мноштвом народа. Паша их је позвао к себи да би га допратили у Сарајево и упознали га са стањем јањичарства. Бегови су послушали пашу и јавили му се у Зворник. Испричали су му све по реду и заједно с њим организовали војску. Паша им је затим рекао да је обећао војсци да ће јој, ако буде морала заузимати Сарајево силом, предати град на пљачкање. Он је с војском стигао у Сарајево и био примљен без отпора. Десило се да је у то вријеме почињао *рамазан*. Првог рамазанског дана сунце је на изласку затекло у сарајевској тврђави 25 мртвих глава, све великих ага (старјешина) јањичарских. То је био добар почетак. Од тога дана, паша је свакодневно одсијецао главе јањичарским агама или их је давио. Сваки дан је било 25—30 мртвих у тврђави.¹⁰ Њима су дерали кожу с главе и, напунивши

Чујете ли, и Турци и рајо,
Ето вам ја баталим пандуре,
Ја сам пандур на свој Босни посто,
Добре људе од рђавих раставити,
Али ће ми сви добри постати.
Ја ево вам кажем: у коме џемату
мртва се глава нађе,
Па да рекну убио га хајдук,
Нећу да знам и остало...

[Даље слаби епска форма.]

* Султану је припадао десети дио жетве, али ту десетину је он давао у Босни насљедно најзначајнијим беговима. Они су зато били обавезни да се јављају на војну службу, по првом позиву, са извјесним бројем опремљених људи. Ти бегови, који су сакупљали у своју корист султанску десетину, називали су се *спахијама*, имања са којих су убирали приходе зову се *спахилуци*.

¹⁰ Ове потврдке потврђују Сафвет-бег Башагић (нав. дјело, стр. 136—137) и Владислав Скарић (нав. дјело, стр. 178).

је памуком, отпремали у Стамбол. Сваког дана морао је ићи радник од сваког заната у тврђаву на службу, да би тамо одсијецао главе. То се продужило цијелу годину.

Абдурахман-паша је утјерао такав страх Турцима, да би они — ако би затражио да му доведу своје жене и дјецу — и то сигурно брзо учинили. Док је сâм паша расправљао с великим агама, обичне јањичаре давио је Узун Али, полицијски бимбаша (мајор). Он је био *потурчењак* (ренегат), родом из Београда. Претресао је куће, извлачио из њих јањичаре и *баше* и давио их у своје дворишту. Колико је сваког дана било мртвих у *тврђави*, толико је, или још више, тјелеса лежало на Узун-Алијином дворишту. Тако су их тражили и убијали сваки дан у Сарајеву и по другим мјестима. И то је тако трајало цијелу годину.

Други јадници, од великог страха пред пашом, преоблачили су се у женско одијело и бјежали умотани у *фереџе** и велове. Ловили су их и доводили паши у таквој одјећи, а он их је отпремао право у Стамбол, у таквом изгледу, преобучене као жене. Када су сироте сарајевске Туркиње видјеле како ове људе доводе паши и шаљу у прогонство, умало нису умрле од страха, па су једна другој говориле:

— „Види јада! Чак и жене су почели хватати и слати у Стамбол! Боже мој, шта су учиниле те јаднице? Да ли су рекле нешто што није требало говорити? Или су сакривале некога од оних који су пали у немилост?”

Јаднице, се нису могле досјетити да су јањичари били преобучени у женско одијело. Таквих чудних случајева је било доста у то вријеме.

Када је Абдурахман-паша уредио Босну како је било по вољи султана, тада је сва Босна била у његовим рукама, и могао је обртати како је хтио. Он је намислио да подигне Босну и крене на Србију,** да силно удари на Србију, отме је од Срба и потчини босанској управи, да је потчини плаћању харача и утњетавању сваке врсте. Тога ради сазвао је меџлис (савјет) од 6 или 8 Босанаца, на расправљање о рату са Србијом. Већ су

* Широко одијело, скоро увијек од зелене тканине, које босанске Муслиманке облаче преко домаће одјеће, када излазе на улицу.

.....

** На Србију силно ударити,
И Србију од Срба узети,
Под босански рајон учинити
И под харач и под сваку глобу.
Зарад тога меџлис саставио,
Од Бошњака неколико људи,
Ол' је шест их, ол' је осам људи.
Кроз Србију здоговор чинили,

почели припремати војску и сакупљати је на Орловом пољу.* Међутим, паша је написао књазу Милошу: „Постарај се о намирницама. Ево ја крећем са 100 000 Босанаца преко Србије на Русију: тамо су сада нереди.”** Милош је знао да је то неистина, и да је он хтио повести Босанце право на Србију. Он му је одговорио: „Кроз Србију те нећу пропустити, а ако хоћеш да идеш другим путем, тада ћу снабдијевати твоју војску до Видина.” Абдурахман-паша му је поново писао: „Другог пута нема, туда морам проћи.” Преписка се на томе зауставила. А Милош је са своје стране почео слати писма по Босни. Писао је он и неким агама у Сарајево, а такође и у друга мјеста, и у писмима им говорио сљедеће:

— „Моје аге, ја вас ево нешто упозоравам, због пријатељства и доброг сусједства. Чујем да вас паша наоружава против Србије. Не вјерујте ви паши. Он нема власти од султана да то ради и не смије на мене ударити. Он само хоће да вас обмане. Ко зна шта он с вама ради, да ли испуњава оно што је замислио.

Веће војску почели дизати,
У Орлово поље намјешћати.
Паша писо на књаза Милоша:
„Гледај ти ми таин, књаз-Милошу,
Ето мене су сто хиљада Бошњака,
Кроз Србију 'оћу на Русију,
Јер је тамо сада побуњено“.

* Недалеко од Зворника.

** То је било 1825. године. Преувеличани гласови о тадашњим догађајима, као што се види, стигли су и у Босну.

Милош знао да није истина,
Већ да 'оће право на Србију.
Он је паши овако одписо:
„Кроз Србију ја ти пута не дам,
А на другу страну таин ћу ти дават,
Дават тамам до Видина града.“
А паша му на то одговара:
„Друге није, куд ми проћи ваља.“
Тај разговор на томе остаде.
Књаз Милош се размишљати пође,
И по Босни књиге оправљати,
У Сарај'во на некол'ко ага,
И такође по другијем странам,
У књигама вако изговара:
„Моје аге, ја вам ово јављам,
На достлуку и на комшилуку.
Чујем да вас паша на Србију диже:
Ви немојте паши вјеровати.
Он те власти од султана нема,
Нит он смије на ме ударити,
Веће ће вас л'јепо преварити,
Ко зна шта ће од вас урадити
Ак' уради шта је намислио!

Ни вашу дјецу он вам неће оставити. Не дајте се ви њему и протјерајте га из Босне. Ја ћу вас оправдати пред султаном. Уосталом, паша и сам зна да је крив и да је заслужио да га протјерате.”

Није прошло ни неколико дана, а аге су почеле да говоре паши:

— Ми се спремамо да ударимо на влахе. За то су потребни велики трошкови. Водимо сто хиљада ратника, којима је потребна храна и плата. Коначно, султан може то платити, али не треба расипати нешто без чега се може проћи. Ево, најприје, у тебе, пашо, господару наш, у сарајевској тврђави сједи Мехмед-ага¹¹ са хиљаду *сејмена* (војници тврђавске страже). Ето сваки дан хиљаду трошкова, осим свих осталих *сејмена* по другим мјестима. Без тога ти може бити, остави тридесетак људи, а остале распусти, а ми смо за тебе, пашо, *сејмени*, без плате и без издржавања.

Ни дјеце вам оставити неће!
 Већ гледајте те се ви не дајте,
 И из Босне деф га учините.
 Ја ћу цару за вас одговарат;
 И сам паша зна да је преступио,
 Проћерат га да је заслужио.“
 А не прође неколико дана,
 Аге сташе паши говорити:
 „На влаха се спремамо удрити:
 Туј се 'оће дости похарчати.
 Сто хиљада војника водимо,
 Ваља таин, а ваља им ајлук.
 Цар честити кадар је трошити,
 Али ваља од нешта поштеђет,
 Од онога без шта бити море.
 Ево право, паша господару,
 У граду ти сједи Мехмед-ага,
 Око њега хиљаду сејмена:
 Ево нама хиљаду харчева,
 Сим остало по другим странама,
 А без тога и море ти бити.
 У граду их тридесет остави:
 Ево, пашо, ми смо ти сејмени,
 Брез ајлука и без таината!“

¹¹ *Мехмед-ага*, бимбаша, убијен је у побуни Сарајлија 19. јула 1828, у близини Цареве ћуприје (Владислав Скарић, нав. дјело, стр. 180).

¹² 19. јула 1828. (Владислав Скарић, нав. дјело, стр. 180).

То је паши било врло пријатно. Он је намах распустио градску војску у Сарајеву и у осталим градовима и обуставио је давање плата и намирница. Ништа боље нису Сарајлије ни жељеле. Они су одмах упутили два писма, једно у Високо а друго у равну Зеницу. „У први петак¹² који дође (тако су они писали тамо својим пријатељима) сви будите у Сарајевском пољу, ударите на пашине чадоре. Тамо је са пашом мали одред војске. Бијте војску, дигните чадоре и јуришајте на Сарајево. У тај петак ће се читати ферман и сви ћемо се сакупити под оружјем, посјећи ћемо пашине војнике и пашу истјерати из Сарајева, или протјерати или му одсјећи главу.“ Паша није ништа сумњао, али му је меџлис (савјет), међутим, почео говорити:

— Жарко сунце, наш честити пашо, народ те моли и љубити скуте да им прочиташ султанов ферман. Народ ће се сакупити сутра у пољу, па вас моли да се потрудите да им тамо прочитате ферман.

Паша је на то одговорио:

То је паши врло мило било,
 Намах аскер из града распусти,
 И такође и по другим странама,
 Осијече и тајин и ајлук.
 Сарајлијам то је мило било,
 И још шаљу двије ситне књиге,
 У Високо и Зеници равној:
 „У петак тај који први дође,
 Брже да сте у поље Сарајско,
 На пашине чадоре удрите.
 Тамо има нешто мало војске,
 Војску бијте, чадоре дигните,
 У Сарај'во јуриш учините.
 У тај петак ферман ће се учит:
 Ми ћемо на оружје дићи,
 И пашине војнике исјећи,
 Из Сарај'ва пашу ишћерати,
 Јал' ишћерат, јал' му главу осјећ!“
 Кад је било до некол'ко вакта,
 Меџлис стаде паши говорити:
 „Жарко сунце, наш честити пашо!
 Народ моли и у skut те љуби,
 Да им царски ферман проучите.
 Народ сутра у поље изиће,
 И вас моли да се потрудите,
 Ферман онди да им проучите.“
 Паша њима на то одговори:

¹² Абдурахман-паша је лично дошао у Сарајевско поље и дочекао Височане, али је побјегао и склонио се у везирски конак (Владислав Скарић, нав. дјело, стр. 180).

— Добро, ја ћу сутра изићи у поље и прочитати ферман. Тако и треба по царском закону, да би народ знао шта цар наређује.

Рекавши ово, отишао је у харем и спремао се за сутрашњи излазак. Али, у харем је дошла једна жена из куће бега Бабића и рекла пашиним женама:

— Бег Бабић је рекао да се каже паши да не излази у поље с ферманом, него да мјесто себе пошаље неког опуномоћеника. Сарајлије не мисле да слушају царски ферман, него мисле да убију пашу.

Сазнавши ово, паша је одредио *већила* (опуномоћеника), који је био дужан да оде и прочита ферман.¹³ Када је другог дана синуло сунце, већил се опремио с ферманом, у пратњи неколико пашиних људи, и они су изишли у Сарајевско поље. А тамо је народ већ био на окупу. Сви спремни и наоружани. Височани и Зеничани су такође били ту, готови да помогну. Када је почело читање фермана, у народу је испаљена једна пушка, а за њом све остале. Подвриснули су како је ко могао и навалили да туку пашине људе. С поља, до самог пашиног дворца, Турци су све трчали и викали: „Држите влаха!“ Удрите влаха!“ И за њима

* То јест хришћанина. Тако Босанци Муслимани презриво називају константинопољске Турке, као оне који су заражени *ђаурским* духом.

„Добро, сутра ћу у поље изићи,
И ферман ћу њима проучити.
Тако и јест у царском усулу,
Нека чују шта цар заповједа.“

Тако рече, у харем униће
И за сутра спремати се пође.
Док у харем једна жена дође,
Из Бабића бегова конака,
Пашинијем ханумама вели:
„Бег је Бабић паши поручио
Да не иде у поље с ферманом,
Нек' пошаље ког свога већила.
Није мерам да ферман слушају,
Већ је мерам да пашу убију.“
Кад је ријеч паша разумио,
Он већиле наређиват пође,
Ко ће поћи с ферманом у поље.
Кад у јутру јутро освануло,
Већил пође и ферман понесе,
С њим пашини људи неколико,
И одоше у Сарајско поље.
Ал' у пољу народ се скупио,
Све је спремно и све оружаном.
И већ њима тамо стигли бјеху
Височани са Зеничанима.
Започеше ферман да проуче,
Из народа једна пушка пуче,
Како једна, све тако једнако.
Пак ајхнуше кол'ко који море,
Чак из поља до пашина двора,
Све једнако Турци подвikuју:
„Држете влаха и удрите влаха!“

пристаје све више и више народа. Растјерали су несрећне папине војнике. Убијени су били и они које су сусретали на улицама, а они који су остали у дворцу били су опсједнути, без хљеба и без сваке залихе. Када су почели да вичу: „Држите влаха! Удрите влаха!” раја се разбјежала и посакривала гдје је могла. Несрећници су мислили да су на њих хтјели ударити. Али су затим чули: „Рајо, браћо, с нама!” И схватили су тада у чему је ствар. На невољу, они су морали да се дигну и удруже с Турцима, иначе би их Турци посјекли. С Турцима су се они заједно дигли и скупили под пашиним *беглуком* (дворцем). Вођа им је био Хасан-бајрактар Зубовић. Турци и раја су опколили беглук са четири стране, као и војничке конаке.

Они су упутили један одред у тврђаву и заузели топове. Старјешина топова је био упозорен да, ако се руком дотакне топова, неће изићи из тврђаве, ни изнијети своје главе, нити ће видјети икога од својих другова, а ако их послуша, ништа му

А све више добивају друштва,
 Војнике му јадне рашћераше.
 По сокаку што је било, то је погинуло,
 У конаци што се затрефило,
 То у муасеру запало,
 И без хљеба и без свега било.
 Кад повичу: држете влаха и удрите
 влаха!
 Јадна раја куд који бијега,
 Мисле, јадни, на њих ударише.
 Кад повичу: рајо, а, браћо!
 Онда јадни вијеђеше шта би,
 Под морање морају се дићи,
 Ако неће, изсјећи ће Турци.
 С Турцима заједно се дигоше
 И под беглук пашин се скупеше,
 Обколише са четири стране,
 И такођер војничке конаке.
 Пак и у град чету опремише,
 Позаптише по граду топове,
 Топчибаши тенбих учинише.
 Да се не би како преварио:
 „Јер нећеш изићи ни изнијет главе,
 Ни извести друга ни једнога.
 А таин ти ексик бити неће,
 Ак' послушаш те наше ријечи.“

¹⁴ Након десетодневне опсаде, Сарајлије су дозволиле Абдурахман-паша да изиђе из конака и оде у Травник (Владислав Скорић, нав. дјело, стр. 180—181).

¹⁵ Абдурахман-паша је повучен са везирства из Босне 18. августа 1828. (Владислав Скорић, нав. дјело, стр. 181).

неће фалити. Од петка до понедељка пушке и топови нису пре-стајали да пуцају, ни дању ни ноћу није се прекидала паљба. На крају су присилили пашу да својом руком напише на хартији и потврди печатом да је скривио и заслужио смрт. Али су Босанци милостиви људи, поклонили су му живот и пустили да му суди цар. Они су узели његово писмо: а јадни паша, само да би жив умакао из Сарајева, писао је себи и оптужбу и пресуду! Њега су пустили и он је побјегао и населио се у Травник,¹⁴ док није стигла царска наредба да дође у Стамбол.¹⁵

Послије Абдурахман-паше смијенило се пет или шест паша. Они су боравили у Травнику. Неки су остајали пола, а други годину дана. Босанци им нису давали да се дуго задржавају и брзо су их прогонили. Тако се то продужило до доласка паше Моралије.^{*16} Стигао је у Низамском одијелу.^{**} Чим је одахнуо од пута, почео је да објављује султанове наредбе. Одмах су Сарајлије саставиле меџлис^{***} и овако почеле говорити: „Морали-паша је гори од влаха (хришћанина), чим је обукао влашко одијело. А он још мисли да нама наређује! Не пристаје то нашој части и нашој вјери. Кренимо, појашимо коње, и идимо право у Травник,

* То јест, родом из Мореје.

** У облику нове регуларне војске европског кроја.

Те од петка до понеђељника
Топ и пушка једнако пуцала,
Дневи, ноћи није престајала.
Онда паши зооп учинише,
Да од своје руке хаге пише,
Да напише и да мурлеише,
Како је преступио и смрт заслужио.
Ал' Бошњаци мераметли људи,
Живот му поклонили...

...
*** Сарајлије меџлис сабирају
И овако разговор имају:
„Моралија гори је од влаха,
Док обуко влашко одијело,
Па он мисли нама запов'једат!
Не подноси то нашему шану,
Ни нашему дину и иману.
Већ 'ајде те да коње јашемо
И у Травник право да идемо,

¹⁶ Аутор гријеши када каже да се „послије Абдурахман-паше смијенило пет или шест паша“ јер је Моралија управо био насљедник Абдурахман-паше. О Морали Али-Намик-паши види биљешку бр. 8, уз Љетопис Херцеговине.

да га преобучемо у турско рухо и доведемо овамо. Нека га види сва турска улема и захвале нам, нека проуче за нас турску молитву!" Што су рекли, то су и учинили: опремили су себе и коње, отишли право у Травник, преобукли Морали-пашу и повели га у Сарајево. У Бусовачи су направили мали предах. Одатле им је паша побјегао у Херцеговину, а отуда у Њемачку земљу¹⁷ (то јест у Аустрију). Из Њемачке земље је отишао право у Стамбол.

То се десило у јесен. Цијелу зиму нијесу слали другога везира, а као намјесник је остао Морал-пашин татар ага.* А када је наступило прољеће, султан је спремио свога садразма** с војском и упутио га на Косово поље,¹⁸ да ту позове Босанце и опроба с њима срећу у борби. А да видиш Босанце јунаке! Сва се Босна подигла на Косово. Пред Босанцима је био сераскер (заповједник војске) Хусеин-капетан Градашчевић.¹⁹ Они су стигли

Пребућ га у турске хаљине,
 Пребући па амо повести,
 Нек' га види сва турска улема,
 Нека виде и нек нам зафале,
 Турску дову нека нам учине!"
 Како рекли, 'нако учинили,
 Опремише и себе и коње,
 И у Травник управо одоше,
 Моралију пашу обукоше,
 У Сарај'во пашу поведоше.
 У Бусовачи конак учинише,
 Из Бусоваче паша им утече.

Он утече на Ерцеговину,
 А отале у земљу Њемачку,
 Из Њемачке у Стамбол управо.
 То је било близу о јесени,
 И те зиме другог не послаше,
 Веће сиђе његов татарага.
 А када је премаљећу било,
 Садразама цар с војском подиже
 И посла га у поље Косово,
 И Бошњаке у Косово звати,
 Онде шњима мејдан дијелити.
 А да видиш Бошњака јунака!
 Сва се Босна на Косово дигла,
 А пред њима сераскер пред војском
 Градашчевић Усеин капетан.

* Заповједник гласоноша.

** То јест, великог везира.

¹⁷ Мисли се на Далмацију. О бјекству Намика Али-паше види и биљешке бр. 8. и 10, уз *Љетопис Херцеговине*.

¹⁸ Велики везир (садразам) био је *Мехмед Решид-паша*.

¹⁹ О Хусеин-капетану Градашчевићу види биљешку бр. 14, уз *Љетопис Херцеговине*.

на равно поље Косово и разапели на њему чадоре. Пролазио је дан за даном док се нису сударили. Градашчевић је поступио мудро: није се много тукао и предао се паши, да турска војска узалуд не страда.²⁰ Садразму је то било врло мило, дао је Хусеину ферман, и прогласио га пашом над Босном.²¹ Хусеин му се клео да ће у Босни све уредити по султановој жељи.

Добивши власт паше, Градашчевић је кренуо своју војску и упутио се назад у Босну. Његове коначкије трче напријед, припремају му ноћишта и узимају поклоне од Босанаца. Пролази дан за даном, и најзад Хусеин улази у Сарајево. У сусрет му је изишла многобројна војска и грунули су многи топови. Сви су поздравили свога пашу и почели га питати за управљање. А паша им је почео говорити:

— Што се управе тиче, вама је познато да је потребно уништити *баше** и поставити *низам* (регуларну војску). Обећао сам паши да ћу све уредити по султановој жељи. Ја сам то рекао, али нећу то учинити. Нећу баше уништити, него ћу их још боље

И дођоше у Косово равно,
По Косову попеше чадоре,
Дан по данак док се ударили.
Градашчевић мудро учинио,
Мало с' био, па се паши предо

Да се турска не крдише војска.
Садразаму врло мило било,
Капетану ситан ферман даде,
И на Босни пашалук му даде.
Капетан се паши заклињаше
Да ће свршит по царевој вољи.

Војску диже и у Босну пође.
Чудан алај пред њега изиђе
И топови многи испуцаше.
Добро свога пашу дочекаше,
За уредбу питат га стадоше,
А паша им започе казиват:
„За уредбу — то вам је познато,
Башалуди да се укидају
А низаме да се постављају.
И ја сам се паши обећао
Да ћу свршит по царевој вољи;
Ја сам реко, али свршити нећу,
Башалука баталити нећу,
Већ га боље потврдити 'оћу.

* Погледај о њима напријед: *баше* (башаге), представници јањичарског духа, опет су почели преовлађивати у Босни последије изгнанства Абдурахман-паше.

²⁰ Аутор гријеши, јер је војска Хусеин-капетана Градашчевића потукла на Косову (код Качаника) везира Мехмеда Репшид-пашу (види биљешку бр. 14, уз *Љетопис Херцеговине*).

²¹ Хусеин-капетан никада није добио царски ферман, али је на скупу у Сарајеву — на предлог Мујаре Златара — почетком октобра 1831. изабран за босанског везира (види биљешку бр. 14, уз *Љетопис Херцеговине*.)

утврдити. Босанци, моји соколови! спремите се како само можете, а тамо шта нам Бог и срећа да! Боље нам је умријети као што умиру Турци него да на себе навлачимо ђаурску одјећу. *Аллах керим*, драга браћо моја! наша је сила и дуга и широка.* Можемо ми и Стамбол заузети, можда, а међу нама има и паметних људи, између којих можемо себи изабрати цара, који ће умјети и царством управљати, храбрити Турке и давати им власт, таквога који неће бити прирепак властима, који неће носити њихова одијела, као овај сада, кога зову султан Махмуд. Али, стани! ја не вјерујем да је то султан...

То је он рекао и стао *судити* (то јест, почео управљати), не као паша него као босански цар. Тако је он *судио* (то јест, управљао) 18 мјесеци. Најзад је досадило честитом султану да слуша о охолости Босанаца и Хусеин-паше, па му је написао да се трси ових послова, да он више није управник Босне, зато што је Босна повјерена другоме, Кара Махмуд-паши Јањалији²² (то јест, родом из Јањине). Султан је наредио садразму (великом везиру) да сакупи војску у Прахову и заузме Косово поље, а Кара-Мах-

О Бошњаци, соколови моји!
Тврдите се како боље знате,
Па што нама Бог и срећа даде!
Боље нам је турски умријети,
Нег' каурски кијафет узети!
Ала — ћерим, моја браћо драга,
Наша сила дуга и широка!
Ми моремо и Стамбул узети,
Па имамо паметније људи,
Ког моремо на царство метнути,
Ко б' умио царством окретати,
Турке храбрит и власти им дават,
Који не би за властима присто
И њихово од'јело узимо,
Ко ови сад што га Махмут кажу,
Ама, хаша! не вјерујем да је!...“
Тако реко, па судити сию
Не ко паша, већ ко цар босански;
Судио је осамн'ест мјесеци.

Честитом се цару додијало,
Слушајући за силу бошњачку
И за силу Усеин-пашину:
Намах пише да прекине више,
Јер је Босна другом максип дата,
Јањалија Кара-Махмут-паши.
Цар честити садразаму пише,
Да он купи на Праове војску,
Па да с војском у Косову сједи,

* Бог је силан.

** Омиљена српска изрека.

²² О Кара-Махмуду Хамди-паши види биљешку бр. 13, уз *Љетопис Херцеговине*.

муд-паши је заповједио да покупи Тоске* и нешто румелијске војске и да одмах крене на Босну. Они су одмах послушали царске наредбе. Садразам је пошао с војском из Монастира²³ и заузео Косово поље. Махмуд-паша је сакупио Арнауте, ситне Тоске,** на броју око четрдесет хиљада,²⁴ и још мало румелијске војске. Пред овом војском је ишло седам или осам паша. Они су се припремили за поход и пошли на Босну. А Босанци су се добро припремили да их сусретну, сакупили су 100 хиљада ратника.²⁵ Главни вођа Босанаца звао се Мустафа-ага Златар,²⁶ исти онај Мустафа-ага који је мислио да постане цар,** а Хусеин-пашу Градашчевића би именовао за свога садразма. Хусеин-паша и Мустафа-ага распоређују босанску војску и брзо постављају претходнице око Пријепоља и Бањске, да би одбили султанове трупе. Али како је убрзо стигао са војском Махмуд-паша, раз-

---

Махмут-паша Тоску нек покупи,
 Румелијске још некол'ко војске,
 Па на Босну намах нека иде.
 Царски емер намах послушаше
 И садразам из Монастира уста,
 С војском сједе у поље Косово;
 Махмут-паша Арнауте скупи,
 Арнауте, ситну Тоскадију,
 Око једно четерест хиљада,
 Румелијске још некол'ко војске,

И пред њима седам-осам паша,
 Спремише се, на Босну пођоше.
 А Бошњаци, добро сигурани,
 Покупили сто хиљада војске.
 Бошњацима најпрва је глава
 По имену Златар Мустафага,
 Који мисли цар да ће постати,
 Усеин-пашу (Градашчевића)
 садразамом метнут.
 Паша с агом разређује војску
 И набрзо постављају страже
 До у Пријепољ и тамо до Бањске,
 Да цареву заузбију војску.
 Како дође Махмут-паша с војском,

* Становници јужне Албаније: Тоске — језгро турских башибозука (нерегуларне војске).

** Албанци су заиста мали растом у поређењу са српским племеном.

*** То је била истина: тај Мустафа-ага Златар, сада старац, живи и данас у Сарајеву.

²³ Стари назив за Битољ.

²⁴ Снага Кара-Махмуд-пашине војске се различито процјењује — од 30 000 до 70 000 људи (Владислав Скарић, нав. дјело, стр. 184).

²⁵ Не може се утврдити тачан број војника Хусеин-капетана Градашчевића.

²⁶ О Мустафа-аги Златару или Златаревићу види биљешку бр. 35, уз *Живот Али-паше Ризванбеговића*.

био је стражарски одред и ступио у Босну. На неколико других мјеста он је такође потукао Босанце, који су били на стражи или у засједи, и стигао је до брда Витез.

Под Витезом се налази *хан* (гостионица), који се зове Шарени хан. Тамо је било нешто страже, истурени одред велике босанске војске, а ордија се налазила на Палама, гдје је била сабрана сва босанска сила. Стигавши до *хана*, Махмуд-паша је одмах на њега устремио своје пукове и затражио да му се преда непријатељски одред. Али се Босанци нису хтјели предати, него су се бранили иза зидова хана. Паша је наредио и хан су запалили. Кажу да је шездесет несрећника изгорјело у хану, а међу њима и неколико *шокаца* (то јест, католика из Посавине). Отуда је паша кренуо на Пале и са војском јурнуо на Босанце.²⁷ Ту су се тукли од јутра до сумрака. У миралаја (пуковника) Али-бега, кога су звали Сарош (пијаница), погинуло је 800 људи, а Арнаутима није било ни броја. Јада је било и једнима и другима. Доста је погинуло и Босанаца. Махмуд-паша је разбио Босанце и

Разби стражу и прође у Босну;
Тако и још на некол'ко мјеста
Поразбија страже и бусије,
Док дођоше до Витез-планине:

Под Витезом Шарени хан има,
Туј бошњачке нешто војске има,
Караула од вел'ке ордије:

Ордија је на Палима била,
Туј сабрана сва бошњачка сила;
То ј' од хана један сахат ниже.
Махмут-паша кад до хана стиже,
На хан намах свој аскер наврже,
И говори да им се предаду.
А Бошњаци предати се неће,
С оружјем се из хана бранише.
Паша рече, те хан запалише,
И у хану јадни изгорјеше:
И туј, кажу, шездесет их је било,
И Посавци Шокци да су били.
Па отален на Пале се диже,
На Бошњаке свој аскер наврже:
Туј се бише од јутра до мрака,
Миралаја Сарош Али-бега,
Погибе му осам стотин' људи,
Арнаута нема ни есаба,
Било јада и тамо и амо,
И Бошњака доста погинуло.
Махмут-паша Бошњаке разбио,

²⁷ О овоме види и биљешку бр. 14, уз *Љетопис Херцеговине*.

пошао право на Сарајево, али су га Босанци опет дочекали на Булозима, на један сат хода од Сарајева, али их је и ту Махмуд-паша победио и са војском сишао у Сарајевско поље.²⁸ Разапели су чадоре по пољу и смјестили војску. Тада је паша почео да гледа шта су узели и колико су заробљеника ухватили у боју. Било је око шездесет хришћана, па их је паша дао владици (митрополиту).

Двојица предводника су побјегли: „цар” Златар и сарајевски „везир” Хусеин. Они су побјегли у Аустрију, а отуда у Београд, гдје су их обојицу ухватили и упутили султану у Стамбол. За све вријеме су се са њима налазили и њихови хареми, па су и њих са њима отпустили у Стамбол.²⁹

Док је Махмуд-паша сједио у пољу, почеле су му се јављати Сарајлије. Они су му се мирно поклонили и сложили се са свим што је од њих тражио. Наредио им је, прије свега, да поставе *редифе* (регуте), а затим им је рекао: „Хришћани су дужни да изаберу двојицу *коџобаша*, који ће водити све послове што се тичу њиховог народа.” Од хришћанског народа били су изабрани двојица: Петар Арнаут и Ђуко Петровић. Паша их је богато даровао. У знак милости, ставио је на њих велике *бињише* (врста огртача). Паша их је обојицу волио. Према Петру се од-

²⁸ Према В. Скорићу (нав. дјело, стр. 185) Кара Махмуд-паша је дошао у Сарајевско поље 3. јуна 1832.

²⁹ О судбини Хусеин-капетана Градашчевића и Мустафа-аге Златара види биљешку бр. 14, уз *Љетопис Херцеговине* и биљешку бр. 35, уз *Живот Али-паше Ризванбеговића Сточанина*.

Пак управо у Сарај'во поље:
 Бошњаци га опет дочекаше
 На Булозим сахат до Сарај'ва,
 Махмуд-паша пак их је разбио,
 Прође с војском у поље Сарајско,
 И чадоре по пољу попеше
 И лијепо војску намјестише,
 Пак прегледа шта су задобили
 И на боју шта су пофатали.
 И на есаб кад су их узели,
 Христјана је око шесет било:
 Владики их пешкеш учинио.
 Поглавице двије су утекле,
 Цар Златаре, везир Усеине,
 Утекоше у земљу Њемачку,
 Из Њемачке дошли у Биоград.
 Обојицу туј су уфатили,
 И у Стамбул цару их пратили.
 И ареми све су шњима били,
 И заједно шњима их пратили.
 Махмут-паша у пољу сједећи
 Сарајлије стадоше му ићи
 И паши се смјерно поклонеше,
 Што год рече, на све му присташе.

. . . . .

носио као према рођеном брату. Петар је добро говорио Турски, па га је паша звао на ручак и вечеру, и стално је са њим разговарао. Од Турака је паша издвајао нарочито двојицу, који су знали да се покажу као присталице султана, управо сина Накиб-ефендије* Фазлију Шерифовића³⁰ и *алајбега* ** Мустафу Бабића.³¹ Мустафу је паша послао у Стамбол и он се отуда вратио са чином пуковника. И Фазли Шерифовић је такође добио велико одликовање. Глас ове двојице се слушао у свим пословима. Они су завидјели Петру што је био у таквој милости код паше. Када је он с пашом сједио и бесједио, тада нико није смио ући код паше. Зато су они мрзили Петра, али му још нису могли наудити.

Махмуд-паша се настанио у Сарајеву. Подигао је дворца³² на Горици*** и тамо се смјестио, и дивно је управљао народом. У то вријеме је стигла вијест из Стамбола да је Мехмед Али Египатски³³ устао против султана. Махмуд-паши је било наређено да скупи у Босни војску за поход против Египћана. Он је скупио и отпремио око 1 000 одабраних младића.

Махмуд-паша је управљао Босном петнаест мјесеци. Затим је дошло саопштење да је опозван из Босне³⁴ и одређен у Јањину, гдје су букнули нереди. Сакупио је војску и кренуо тамо, а Босна је остала још непотпуно сређена. Али су неки људи међу Босанцима свечано обећали паши да ће све бити учињено по султановој вољи, да ће они све довести у ред. Међу овим људима су главни били: Фазли Шерифовић и Мустафа Бабић. Махмуд-паша је написао у Стамбол о томе како су се они обавезали да учине све по султановој вољи и сигурно се позвао на њих двојицу. Као посљедица овога, Фазлији Шерифовићу и Мустафи Бабићу је била дата таква власт да су сви послови пролазили кроз њихове руке и они су о свему наређивали.

Послије Кара-Махмуд-паше дошао је Дауд-паша³⁵ (1833). Он се настанио у сарајевском *беглуку*, а Фазлију Шерифовића је

* Овај Накиб је 1826. године убијен камењем у Сарајеву, зато што су га сматрали главним присталицом султана.

** *Алајбег*, у ствари, командант пука, била је почасна титула најпознатијих бегова.

*** Бријег на улазу у Сарајево из правца Травника. Одатле је изванредан поглед на Сарајево.

³⁰ Види биљешку бр. 18, уз *Љетопис Херцеговине*.

³¹ Види биљешку бр. 17, уз *Љетопис Херцеговине*.

³² За свега 114 дана овај дворца (конач) подигло је 185 дунђера, клесара и надничара, тако да је био готов већ 5. новембра 1832. Кара-Махмуд-пашини коначи изгорјели су 19. марта 1841. (Владислав Скарић, нав. дјело, стр. 186. и 192).

³³ Види биљешку бр. 19, уз *Љетопис Херцеговине*.

³⁴ Кара Махмуд-паша је опозван из Босне 24. јуна 1833 (Владислав Скарић, нав. дјело, стр. 186).

³⁵ Види биљешку бр. 49, уз *Живот Али-паше Ризванбеговића Сто-*

именовао муселимом (окожним начелником) сарајевским, са налогом да суди и заповиједа у пословима. Прва његова наредба била је да се, на ранији начин, установе *баше*. Баше с једне стране гуле рају, а са друге их, несрећнике, пљачка, бије, вјеша и кажњава Фазли Шерифовић.

Први му је допао шака коџабаша Петар Арнаут.* Наредио је да га ухвате и баце у тамницу, не говорећи зашто и због чега. Људи долазе и питају Петра зашто сједи у затвору, због какве кривице. Петар им одговара:

Ја не знам и не говоре ми, али ми говоре да намјерава да ме казни и већ је наредио да сутра наквасе конопац,** а преко-сутра ме на њему објесе.

Много је народа отишло Шерифовићу молећи га за Петра. Петар му даје све што има. Морао је дати Шерифовићу све новце што је имао, а сам је без ичега остао. Тада га је Шерифовић пустио из затвора и саопштио му кривицу:

— Чујеш ли, ђауре! захвали Богу и свим тим људима који су ме молили за тебе. Иначе тебе не бих пустио за новце. Ти си ми нанио крваву увреду. Када је овдје био Махмуд-паша, ти си са њим сједио на истом ћилиму. О свему си са њим разговарао,

---

* Ево првог што је оглобио,
 Коџабашу Петра Арнаута.
 Уфатио пак у хапс метнуо,
 Не каже му што је ни како је.
 Људи иду те Петра питају
 Што ј' у хапсу, под каквом је кривдом.
 А Петар им на то одговара:
 „Нит ја знадем нити ми казују,
 Већ казују хоће ме смакнути,
 Личине ми сутра киселити,
 Прексутра ме шњима објесити.“
 Млоги људи Накибу*** одоше.
 И за Петра много се молише,
 Петар даје ђигод што имаде;
 Све Накибу своје новце даде,
 А у Петра ништа не остаде,
 Ондар га је из хапса пустио
 И кривицу Петру објавио:
 „А чујеш ли, море каурине!
 Мол' се бога и толико људи,
 Ђи су за те толики устали:
 А за новце пустио те не бих.
 Ти си мени у крв удробио:
 Кад је овде Махмут-паша био,
 Ти би шњиме на шилтету сио.

** У Босни су вјешали на ликовом конопцу, који су — пред очима осуђеног — потапали у воду да би се наквасио.

*** Фазли-бег, син *шерифа* Накиб-ефендије, у почетку је био познат народу под именом свог оца. Касније, пак, када се он прогласио пашом, почели су га називати његовим властитим именом, Фазли. Да би се избјегла збрка, у преводу се он означава увијек једним те истим именом — Фазли Шерифовић.

а ја, као слуга, стајао у предсобљу, чекао два-три сата, док буде воља *папазу* (папазом, то јест попом, Босанци су прозвали Махмуд-пашу због његове благонаклоности према хришћанима) да заврши разговор с тобом и мене позове. Тада, ако је било могуће ући, сједио сам у вратима на кољенима* . . .

Послије тога у Петра су се ствари замрсиле, он је потпуно осиромашео, разболио се и ускоро умро. То је био узрок његове смрти.

У току године и по Шерифовић је отјерао у смрт 77 потпуно невиних хришћана, а оних који су имали какву год кривицу — не зна се ни броја. Од тих жртава ми ћемо навести неке по имену, као Нешу Маринковића из села Висојевице, Јована Главоњу из села Мокрога, Петра Младеновића иза Требевића. Тај Петар био је јединак у мајке,** а имао је седамнаест година. Дотјерао је товар-два сијена у Сарајево, да прода и да купи оно што му је било потребно. Несрећа га је нанијела поред Шерифовића куће. Са прозора га је видио Шерифовић и одмах рекао својим слугама:

— Доведите тог човјека и објесите га!

Они су га довели и објесили. Дошла му је мајка, која је остала без храниоца. Огрнула се црним покривачем, оплакивала несрећног сина и плачући питала по чаршији:

— Шта је скривио мој син?

Ударала се јадница каменом у прса. Видјевши је, мало се људи могло уздржати од суза. Њеног сина су жалили и Турци и хришћани, али од жаљења већ није било користи — несрећна мајка је полудјела.

---

* Турци пред старијим, из поштовања, сједе тако, да се свом тежином ослањају на кољена. Они чекају, као милост, дозволу да сједу с рахатом (то јест с уживањем), прекрстивши ноге под собом.

** Тај је био једини у мајке,
 Седамнаест било му је љета,
 Поћеро је товар два сијена,
 У Сарај'во да сијено прода,
 Пак да купи што му је потреба.
 Несрећа је тога нанијела
 Крај конака Накиб-ефендије.
 А Накиб га с пенцера угледа,
 Таки својим слугам заповиди:
 „Тог водите те га објесите.“
 Одведоше те га објесише.
 Док му стиже самохрана мајка,
 У мрке се футе замотала,
 Тужна га је мајка оплакала,
 По чаршији тужећи питала:
 „Мога сина шта је била кривда?“
 Камењем се у прси убија,
 Та мало ко без суза остаде,
 Жалише га Турци и хришћани,
 А од жалбе већ не има фајде:
 Јадна мати оста без памети.

Друга Шерифовићева жртва био је гвардијан (управник) фрањевачког самостана у Фојници. Наредио је да и њега објесе. Тада су фратри писали у Беч. Из Беча су писали у Стамбол, а из Стамбола је дошла наредба Фазлију Шерифовићу да се тамо јави. Кренуо је у Стамбол и са собом понио новац. За њим су послана писма са печатима Турака и хришћана. Ту је био печат *коџобаше** Хаџи-Ђука и свих првих хришћанских трговаца у Сарајеву. Они су писали да је све то неистина, да је Фазли Шерифовић добар човјек, да не може бити бољи. Фазли се опет вратио у Сарајево и продужио да ради као и прије, шта је хтио, али се само бојао да кажњава људе без суда.

За вријеме управе Дауд-паше, Фазли Шерифовић је измишљао свакакве неправде. Он је страшно упропастио Јевреје, чему је особити повод дала једна Туркиња, жена занатлије који се бавио израдом лула. Једног пазарног дана она је ишла поред „Чифутхане“ (јеврејски базар) и оборио је коњ натоварен дрвима. Турци су јој притрчали и навратили је да виче да су је оборили Јевреји и да су је хтјели убити. Турци су одмах отишли да се жале Шерифовићу и он им је дао дозволу да казне Јевреје, да их бију и пљачкају колико им је драго. Навалили су на Јевреје и почели их пљачкати колико су могли. Фазли је стрпао у затвор најзначајније међу њима и пријетио им да ће их објесити. Јевреји су плашљив народ, па су обећали да плате огромне паре, и када су новци дати, пустили су их.

Ускоро послѣје тога, Дауд-паша је био опозван и у Босну је стигао Веџид-паша.³⁶ Он је, по примјеру свога претходника, послове препустио Фазлији Шерифовићу и Мустафи Бабићу. За вријеме његове управе, ова двојица су измишљали свакакве неправде, измишљали су разне глобе ради свога богаћења. Из њихових глава управљало се Сарајевом и цијелом Босном. Али, када би Мустафа Бабић измислио једну неправду, тада би Фазли Шерифовић измишљао двадесет и једну. Овај Фазли је био свирепа змија. Он већ није смио вјешати и сјећи главе, али је зато мучио људе на разне начине. Окивао је хришћане у букагије и наређивао да их у таквом стању држе у води до паса, тукао их је моткама и бичевима и циједио им последњу пару. Они су смислили да наметну хришћанима *вјенчаницу*. Када се хтио да жени, хришћанин је био дужан да од њих узме писмену дозволу и да за то да новац. Раније су давали два-три пијастера, али ова господа нису хтјела ни гледати на пијастере него су тражила дукате. Јово Неимаревић је, тако, дошао из Београда у Сарајево, и десило се да се ту оженио. У то вријеме је Сарајевом

* Представник православне општине у меџлису, то јест, у обласном савјету.

³⁶ *Дауд-паша* је опозван из Босне 13. јула 1835, а *Веџид-паша* је стигао у Сарајево средином октобра исте године (Владислав Скарѝћ, нав. дјело, стр. 186—187). О *Веџид-паши* види биљешку бр. 52, уз *Живот Али-паше Ризванбеговића Сточанина*.

управљао Мустафа Бабић, и он је узео 50 дуката од Неимаревића за дозволу. Тако су чинили са сваким, пљачкали су све што су могли.

Мустафа Бабић и Фазли Шерифовић су даровани титулом паше у вријеме Веџид-паше, 1840. године. Увијек је један од њих боравио у Сарајеву, као старјешина. Они су се овдје непрестано смјењивали; други се, пак, привремено настањивао час у Градаццу, час у Бањалуци, час код везира у Травнику, када се везир тамо налазио. У вријеме Веџид-паше било је наређено да хришћани — да би се разликовали од Муслимана — пришију на свој фес комад црнога сукна или да га замијене тамном капом, слично оној какву у нас носе попови. Шта је томе био узрок? Да би Турци имали прилику да чешће бију хришћане или их упропашћавају глобама. Ако је било ко заборавио да се прилагоди овом правилу, или, можда, чак и није чуо о њему, то су га трпали у тамницу и он је морао положити своју главу или своје паре. У вријеме Веџид-паше, Јевреји су много платили због случаја неког Турчина, бакалина са надимком Чауш, који је одједном нестао. Рекли су да је његово тијело нађено код Јевреја и да су га Јевреји задавили. Бог зна да ли је то истина или није, али су многе Јевреје тукли и приморали да плате мноштво новаца. А тек шта су ова двојица паша, Шерифовић и Бабић, радили када је у питању *харач*! Они су га узимали и од старца и од дјеце која нису имала ни шест година, и од слијепих и од богаља. Многе су присиљавали да плаћају *харач* и по два пута у години. А када се десило да Фазли-паша пошаље Феиз-агу Клемпа* да сакупља харач по селима, овај човјек је узимао харач и од још нерођене дјеце. Видјевши бремениту жену, говорио је:

— Можда ће се родити дјечак, па је потребно да и од њега узмем харач!

Овај Феиз-ага је због скупљања харача објесио многе људе. Он их је везао и бацао у најнечистија мјеста и тамо их затварао. Заиста нема снаге да се опишу све неправде и све незаконите глобе ове двојице паша, Фазлије и Мустафе, и њихових слугу. Нису опљачкали само онога који није имао ништа ни за своју душу.

Веџид-паша је проборавио у Сарајеву четири године.³⁷ У то вријеме се десио случај са неким Хазим-ефендијом, који је био први човјек у Бањалуци и који се, како су причали, користио и личном султановом милошћу. Он је био предмет зависти Фазли-паше и Мустафа-паше, и они су га оклеветали код Веџид-

* Овај човјек је и сада један од сарајевских богаташа и шпекуланата.

³⁷ Веџид-паша је подигнут из Босне 28. септембра 1840. (Владислав Скарић, нав. дјело, стр. 191) а наслиједио га је *Мехмед Хусрев-паша* (види биљешку бр. 93, уз *Живот Али-паше Ризванбеговића Сточанина*).

-паше. Вецид-паша га је позвао у Сарајево и одмах наредио да га убију. Али-паша Федахић,³⁸ старјешина бијељински, чувши о томе, одмах се прогласио противником сарајевског управитеља и сакупио посавску војску. Дошао је у Ораховице, близу Зенице. Овдје се сусрео са Вецид-пашом.* Војске су напаале једна другу и почели су гађати из топова. Вецид-паша је разбио Посавце и многе заробио. Али-паша Федахић је побјегао. Вецид-паша је пошао његовим трагом и ушао право у Бијељину. Сазвао је Бијељинце и рекао да ће им спалити град. Бијељинци су му одговорили:

— Господару наш, честити пашо! За какву кривицу ти хоћеш да спалиш наш град? Ако од нас нешто тражиш, радо ћемо ти удовољити.

Паша је рекао:

— Предајте ми Али-пашу Федахића и тада сједите у миру. Они су га одмах ухватили и предали у руке Вецид-паши,

---

* С Вецид-пашом туј се сусретоше,
И туди се с мјеста ударише,
Из топова јуриш учинише.
Вецид-паша Посављаке разби,
И на боју многе пофаташе.
Али-паша Федаић утече,
А за њиме Вецид-паша иде,
У Бијељину управо униће,
Бијељинце сабирати поће
И казати да ће их палити.
Бијељани на то одговоре:
„Господару, наш честити пашо!
Што је узрок те ћеш нас палити?
Ак' имате штогод захтјевати,
Драговољно сви ћемо пристати.“
Вецид-паша њима одговара:
„Федаића Али-пашу оћу
Ви у руке да ми га предате,
Пак ви ондар у миру сједите.“
А они га таки уфатише,
Вецид-паши у руке дадоше

³⁸ Али-паша Федахић или Федахић (негдје га зову и *Сархош*), бијељински муселим био је присталица Хусеин-капетана Градашчевића, па је — последице пораза у 1832. години — отишао у Цариград, а одатле у прогонство. Послије амнестије, дозвољено му је да се врати у Босну. Дошао је у сукоб са везиром Вецид-пашом (1836), али је поражен у бици у близини Зенице. Побјегао је у Бијељину и утврдио се у граду, али су га Бијељинци присиљили да се преда. Вецид-паша га је одвео у Травник септембра 1836, одакле га је исте године послао у прогонство у Трапезунт, гдје је у невољи и умро (Сафвет-бег Башагић, нав. дјело, стр. 118. и 151).

заједно са неким његовим присталицама. Веџид-паша их је от-премио у изгнанство, а остали су му се покорили и испуњавали сва његова наређења. Поставио је Фазли-пашу у Градачац, да би тамо судио и управљао, а сам се упутио у Травник и ту одредио своје боравиште. А Мустафа-паша се налазио у Сарајеву. Он је био дужан трговцима хришћанима, па је једном позвао к себи своје зајмодавце. Свакога је посебно упитао:

— Колико сам ти дужан, трговче?

Сваки је саопштио колико је било дуга. Тада им је паша рекао:

— Одлазите и донесите ми сваки по још толико, па ћу вам дати признаницу.

Сви су они донијели онолико новаца колико је наредио, али признанице нико није добио. Напосљетку, дошао је ред и на Риста Лубарду. Паша га је позвао к себи и упитао:

— Ристо, колико сам ти дужан?

А он је одговорио:

— Не, пашо, ти ми ниси ништа дужан.

— Не може бити — приговори Мустафа-паша — моји су људи узимали у тебе све и свја!

Лубарда је опет одговорио:

— Ја засигурно знам да ми ти ништа не дугујеш.

Паша није могао ништа рећи, осим то:

— Одлази, кад ти ја нисам ништа дужан!

Овог начина се сам он досјетио и избавио се од губитака.

Овај Мустафа-паша је једном наредио да ухвате црквене старјешине, по имену Јову Будимлића, Тодора Михића и Мак-

---

И његово неколико друга.
 Веџид-паша сургун их учини,
 А остали на све му пристали.
 Фазли-пашу у Градачац метну,
 Туј да суди и заповиједа.
 Он се диже и оде у Травник,
 У Травнику мјесто учинио.
 Муста-паша у Сарај'ву био,
 Трговцима он дужан је био,
 Све те људе преда се сазвао,
 'Нако башка свакога упитао:
 „Шта ти имам, трговче, укриван?“
 А тај сваки, колико је, казо.
 А паша им на то одговори:
 „Ајдте ми још толико донесте новаца, пак
 да вам сенет даднем“, и друго.

сима Неимара. Ухватили су их,* бацили у тамницу, ставили им ноге у букагије, и почели говорити да ће их објесити. А каква је била њихова кривица? На њих су бацили страшну кривицу. Мустафа-паша им је рекао:

— Значи, ви буните рају, ви се са Нијемцима (то јест, Аустријанцима) повезујете и хоћете да са рајом ударите на Турке! Говорите или полажите своје главе.

Они нису ништа знали казати и сложили су се да изгубе главе. Паша је рекао да ће их сутра повјешати, и већ су почели да квасе конопце. Обећавали су му новац, али је паша рекао да на њихове новце неће ни да гледа, него ће их сутра повјешати. Фазли-паша је тада био у Сарајеву, па је дошао на вечеру код Мустафа-паше. Мустафа је казао Фазли-паши да ће сутра повјешати „влахе.“ Фазли-паша је рекао Мустафи:

— Не вјешај их, него узми од њих новце, јер ће те то, вјероватно, ударити по носу, као мене прије неколико година, када сам објесио 77 невиних људи. Ја сам на њих био већ и заборавио, када су ме позвали у Стамбол. Тамо су ми поднијели под нос папир, сваког објешеног назвали по имену. Кунем се *дином*

. . . . .

* Пофаташе пак их похапсише,
У томруке ноге им метнуше,
Вјешати их говорит стадоше:
А кривица шта је тијем била?
Бједа их је велика убила,
Муста-паша овијем говори:
„Зар ви, море, рају уздигете,
И с Нијемцем здоговор имате
Да на Турке с рајом ударите?
Ја казујте, јал' главе губите!“
Ови ништа казати не знају,
Већ и главе изгубит пристају.
Сутра рече да ће их вјешати,
И личине сташе киселити,
Ови сташе новце обећават.
Паша каже ни гледати неће,
Веће сутра објесити хоће.
Фазли-паша у Сарај'ву био,
Муста-паши на вечеру дошо,
Муста-паша Фазли-паши каже
Да ће сутра влахе повјешати.
Фазли-паша Муста-паши вели:
„Не вјешај их, већ узми им новце,
Јера ће те по носу удрити,
Ко и мене од неке године,
Кадно сам их био извјешао
Седамдесет и седам правијех:
Ја их био и заборавио,
Пак у Стамбол кадно ме зовнуше,
Тештере ми под нос донијеше,
По имену свакога казаше:

и иманом (вјером): ако би извагали златнике, које сам ја тада дао, претегли би свих 77 људи!

Када је Мустафа-паша ово чуо, одустао је од вјешања, узео новац и пустио црквене старјешине.

У вријеме када је Мустафа-паша сједио у Сарајеву један Турчин му није био на срцу, па му је завидио. Био је то вјеран и поуздан човјек, и сви су га поштовали. Када је ишао улицом, сви су устајали пред њим. Овај човјек је био *мутевелија* (надгледник) Гази-Хусреф-бегова³⁹ вакуфа, а звао се Глођо Мула-ефендија.⁴⁰ Мустафа-паша га је молио да му дозволи да из потока Црнило, који је припадао вакуфу, доведе цијевима воду у своју кућу. Глођо му је рекао да је то немогуће. Још прије тога, неки Хаџи Осман-бег Џенетић, пријатељ Мустафа-паше, саградио је хан на Вучијој Луци, три сата од Сарајева. Глођо је саопштио да је овај хан подигнут на земљи која припада његовом вакуфу, да ће узети свједоке из *межкеме* (суда) и порушити га по шеријату (вјерском закону).⁴¹

На овај начин је Глођо навукао на себе гњев Мустафа-паше, који је против њега написао представку Веџид-паши у Травник. Из Травника је стигла наредба да се Глођо тамо јави, али он није послушао, него је позвао неколико својих пријатеља и рекао:

А тако ми дина и имана,
Дукат'ма сам свакога претего!⁴²
Муста-паша кад разговор чуо,
Од вјешања био одступио,
Новце узео пак их је пустио.

* Имања што припадају џамији, коју је основао Гази Хусреф-бег.

³⁹ *Гази Хусреф-бег* или *Хусреф-бег* (родио се 1480, у Серезу, у Румелији, а умро 1541). Осим у Смедереву, три пута је био санџак-бег у Врхбосни (данашње Сарајево). Први пут је постављен за босанског санџакбега након освајања Београда (1521), ферманом султана Сулејмана Величанственог. Хусреф-бег је предузео освајања у Далмацији (1522), а 1524—25. опседао је Јајце, али је доживио пораз у боју са војском Крсте Франкопана. Кратко вријеме је био премјештен из Босне, али се већ 11. I 1526. спомиње као санџакбег у Врхбосни, а затим као један од водника султанове војске која је освајала Срем и Славонију. Учествовао је и у чувеној бици на Мохачу (1526). Хусреф-бег је затим заузео Обровац (1527), Јајце (1528), Бањалуку и још неке градове у близини, а онда је (1529) учествовао у опседању Беча. Год. 1530. код њега је био у аудијенцији Словенац Бенедикт Куригешкић, па је Хусреф-бегов лик забиљежио у своме путопису. Почетком 1534. Хусреф-бег је поново подигнут из Босне, али је већ 1536. и трећи пут постао врхбосански санџакбег, па је на овом положају, изгледа, остао до смрти (1541). Од силног блага што га је у походима задобио, саградио је многе објекте у Сарајеву: џамију (1530), медресу (1537), сахат-кулу, текију, бању, безистан итд. (Ђиро Трухелка: *Гази Хусрефбег, његов живот и његово доба*, Гласник Земаљског музеја у Босни и Херцеговини, Сарајево, 1912, стр. 91—202).

⁴⁰ *Ахмед Муниб еф. Глођо* (види биљешку бр. 59), уз *Живот Али-паше Ризванбеговића Сточанина*).

⁴¹ О овом спору говоре Сафвет-бег Башагић (нав. дјело, стр. 154) и Владислав Скарић (нав. дјело, стр. 189).

— Нека се народ наоружа! Све трошкове ћу платити из свога џепа! Ја ћу вам дати исхрану и плату!

Народ је био спреман да се одмах прихвати оружја. Сви сарајевски Турци су се дигли са Глођом. Тада је Глођо* позвао к себи владика Амвросија⁴² и упитао га:

— Еј, владико, на чијој си ти страни?

Владика је на ово одговорио:

— За кога је народ, за тога и владика!

Шта је могао чинити? Сав народ је ишао за Глођом, и владика је био дужан да слиједи људе. Глођо је обећао владици да неће погазити султанове законе, а да само хоће да се жали на паше, који чине сваку неправду, и да о њима пише у Стамбол. Владика** је исто то желио, јер му је постало огавно да гледа страдања која су паше проузроковале у народу. Овај владика је био свети човјек. Много се старао о сиротињи. Родом је био Бугарин. Уопште није био среброљубив. Старао се да народ буде миран, да не трпи неправде. И тако је он, заједно са Глођом, наредио да се и раја прикључи сарајевској војсци, како би се из сваке куће јавио на службу по један наоружани. На овај начин је Мула-ефендија сакупио у Сарајеву и околини око 20 000 војника, Муслимана и хришћана. А онима који су се подигли за

---

* Пак владика Амвросија дозва,
Ефендија владика запита:
„Еј, владика, с чије си ти стране?“
Шта ће друго, нема друге ћаре,
Вас је народ с ефендине стране.
Ефендија владика с' обећа
Не одступит од царске наредбе,
А тужити паше зулумћаре,
Тужити их и у Стамбол писат.

** А владика томе каил био,
Јера му је било додијало,
Гледајући од народа јада,
Што су паше народу чиниле.
Тај владика свети чоек био,
Сиротињу много је угледо,
Тај је родом од Бугара био,
Сребра није нимало љубио,
Рад би био да је народ миран,
Да народу неима зулума.
Пак владика с ефендијом рече,
Да с' и раја на војску подиже,
Све од куће по један да иде.
Ефендија покупио војску,
Покупио Турке и христјане
Из Сарај'ва и око Сарај'ва,
Око једно двадесет хиљада,

⁴² Владика Амвросије постављен је за сарајевског митрополита 9. октобра 1834, након смрти митрополита Венијамина (Владислав Скарић, нав. дјело, стр. 186).

њим из других градова ни броја нема.⁴³ Ових 20 000 Сарајлија право је пошло на Витешко поље, два сата хода од Травника. Тамо су они подигли шаторе, распоредили страже на све стране, подијелили војску на три дијела: једном је заповиједао Пињо Хаџи-бајрактар,⁴⁴ другом — Мухамед-бег Турханија,⁴⁵ трећом — Враго Салих-ага,⁴⁶ који је био заповједник цијеле народне војске.

Послије извјесног времена, Веџид-паша је пошао из Травника и повео обојицу сарајевских паша, Мустафу и Фазлију, и травничке поглаваре: с њима је било 6 000 војника, Арнаута и нешто низама, и њихових момака Босанаца. Они су са собом повукли много топова. Чим су се приближи, напали су и грунули из топова. Ђуладима су разорили Сарајлијама много шатора и задали велики страх. Салих-ага, који је био њихов главни заповједник, повикао је из свег гласа међу војском:

А остало из других касаба,
Томе неће бити ни есаба.
Сарајлија двадесет хиљада
Право иду у Витезско поље.
До Травника има два сахата,
Туј у пољу попеше чадоре,
Карауле међу на све стране,
Разредише војску на три стране.
Пред једном је Пињо Хаџи-бајрактаре,
А пред другом Мухамед-бег Турханија,
А пред трећом Враго Сали-ага,
Тај је глава над свом војском био.
Мало вријеме тако постајало,
Из Травника Веџид-паша пође,
И поведе обојицу паша,
Муста-пашу и ш њим Фазли-пашу,
И травничких оно поглавара,
И за њима војске шест хиљада,
Арнаута и мало низама,
И Бошњака њихових момака,
И топове многе довукоше.
Как' дођоше таки ударише,
Из топова намах навалише,
Чадоре им многе избркаше,
Сарајлијам велик страх задаше.
Сали-ага, што је прва глава,
По ордији иза гласа виче:

⁴³ Овај број је, очито, епски увеличан. Владислав Скарић (нав. дјело, стр. 190) каже да их није много стигло на бојиште у пољу код Витеза.

⁴⁴ Хаџи Пашан-бајрактар или Пињо-бајрактар, након пораза, склонио се у Херцеговину. Погинуо је заједно са Смаил-агом Ченгићем на Мљетичку (1840). (Владислав Скарић, нав. дјело, стр. 191).

⁴⁵ Види биљешку бр. 16, уз *Љетопис Херцеговине*. Његово име се различито наводи — *Мухамед* и *Мехмед*.

⁴⁶ Салих-ага Враго спомиње се као заступник Фазли-паше Шерифовића у муселимским пословима. Био је врло осيون. У једној пјесми, коју је у десетерцу спјевао сарајевски трговац Јаков Хаџитрифковић, набројани су многи Врагини зулуми: хапшења недужних хришћана, лажно свједочење и осуђивање на смрт двојице невиних људи (Владислав Скарић, нав. дјело, стр. 197).

— Бјежите, по Богу браћо! Ми се тучемо са царским намјесником. Ми гинемо, а зашто? Не знам!

Тада се сарајевска војска раздвојила, једни су похрлили напријед, а други назад. Они који су кренули напријед и ударили на противника изгубили су своје вође. Пред њима је погинуо Турханија, први међу беговима — он је био *миралај* (пуковник) бегова,* био је нешто у сродству са Мустафа-пашом. Носио је низамску униформу, какву носе паше и везири, а говоре да је био јунак и да је убио много Арнаута. Веџид-паша је налетео на њега. Он је дотрчао да му се поклони и цјелива му скут, када је Веџид-паша одапео окидаче својих пиштоља и од једном опалио из њих њему у груди. Тако га је убио Веџид-паша.⁴⁷ Такође су погинули Салих-ага Мулић и Пињо Хаџи-бајрактар и уз њих око десет или двадесет људи. Бој није дуго трајао, два-три сата. Веџид-паша је извојевао побједу над Сарајлијама и устопице пошао за њима на Сарајево. Са војском је дошао у Сарајевско поље. На том је пољу село Грбавица, у коме се налази кућа која припада Мустафа-паши. Ту се Веџид-паша зауставио и почео

„Бижете, браћо, ако Бога знате!
Ми царскога бијемо већила,
Ми гинемо, а за што, не знамо!“
Тад сарајска раздвоји се војска,
Једни натраг, а други напријед.
Ти напријед што су ударили,
Предњаци су њима изгинули,
Турханија први бег погине, —
Над безима миралај је био,
Муста-паши нешто свој је био,
Хаљине је низамске носио,
Ко што носе паше и везири,
А казују да је јунак био,
Арнауते многе погубио:

Веџид-паша на њ'га полетио,
А он њему да му се поклони,
И у скут га шћаше да пољуби, —
Веџид-паша из кубура скреса
Обадвије у бегова прса.
Веџид-паша тог је погубио,
Пак погине Мулић Сали-ага,
Пак и Пињо Хаџи-бајрактаре,
Пак још до њих до десет до двадест
Сарајлија што је погинуло.
То задуго није ни трајало,
Трајало је до два-три сахата,
Веџид-паша Сарајлије надби
И за њима у Сарај'во иде,
С војском дође у поље Сарајско:
И у пољу село Грбавица,
На Грбавици Муста-пашини конаци,
Ту је паша мјесто учинио,

* То јест, нерегуларне војске, коју су чинили бегови који су имали *спахилуке*.

⁴⁷ О погибији Мухамеда Турханије види биљешку бр. 16, уз *Љетопис Херцеговине*.

себи дозивати Сарајлије. Али су многи од њих побјегли у Мостар, а међу њима и Глођо Мула-ефендија. Међутим, он се није зауставио у Мостару, није се смио повјерити Али-паши, зато што је Али-паша био у сродству са Мустафа-пашом, већ је отишао право у Дубровник. Други су се, пак, задржали у Мостару и били су од Али-паше срдечно примљени. Он је тада војевао са Дробњацима, и све их је упутио у Дробњаке: тамо су сви и погинули. А ко је допао у руке Вецид-паше, те је он послао у прогонство. Затим је Вецид-паша позвао владику и хришћане и почео их питати:

— Зашто сте ви пристали уз Глођа?

Они су одговарали:

— Господару наш, честити пашо! ми смо раја свакоме под ногама. Ко год је старјешина ми смо му поданици. Невоља нас је натјерала да пристанемо уз њега. Али ево, Бог и срећа су хтјели, и бунтовницима није користила рајина помоћ. Сам Бог зна колико смо ми молили. Он зна да ми нисмо радо пристали.

Тада је паша наредио да се они отпусте, али је задржао злобу на владику. Када су те ствари биле посвршаване, Вецид-паша је отишао у Травник. Он је писао у Дубровник и намамио Глођу обећањима, а када је Глођо дошао, прогнао га је у Требизонд. То се десило око Успенија 1840. године.⁴⁸

Сарајлије сабирати стао,
 Ал' су многи у Мостар утекли,
 И пред њима Мула-ефендија.
 Ефендија у Мостар не сједе,
 Али-паши вјероват не смједе,
 Муста-паша Али-паши свој је,
 Већ управо у Дубровник оде;
 А остали у Мостару остали.
 Једва их је паша дочекао,
 Тад се паша с Дробњацима био,
 Па и ове на Дробњаке спреми,
 На Дробњаку сви су изгинули.
 Вецид-паша што их је изнашо,
 Пофато их пак их је сурисо.
 Пак владику и хришћане зове,
 Вецид-паша питати их пође:
 „А зашто ви за Глођом пристасте?“
 А они му на то одговоре:
 „Господару, наш честити пашо!
 Ми смо раја сваком под ногама,
 Когод стари, ми смо томе млађи.
 Под морање могли смо пристати.
 А ето је Бог и срећа дала,
 Пак није им ни требала раја!
 Бог сам знаде како смо искали,
 Драговољно нијесмо пристали.“
 Тада паша одступит их даде,
 На владику злу вољу имаде.

⁴⁸ Тј. око 28. августа 1840. Међутим, према Владиславу Скарићу (нав. дјело, стр. 191), Глођо је упућен у Цариград 30. децембра 1840, у вријеме новог везира — *Мехмеда Хусреф-паше* (види биљешку бр. 93, уз *Живот Али-паше Ризванбеговића Сточанина*).

У Глођино вријеме је владика са народом писао у Стамбол жалбу на Вецид-пашу, излажући његове неправде, нарочито на рачун *вјенчаница*, јер су им преко њих највише досађивали. И тако, у истој 1840. години, у мјесецу септембру, у Стамболу су ријешили да опозову Вецид-пашу, али њега нису о томе обавијестили. Послали су без његовог знања Хусреф-пашу Самоковли,⁴⁹ да би заузео његово мјесто, и наредили му да одмах пошаље Вецид-пашу у Стамбол у кочији. И тако је Хусреф-паша, тек што је дошао у Травник, смијенио истог часа Вецид-пашу и упутио га у Стамбол. Вецид-паша је пропутовао кроз Сарајево на Томиндан,⁵⁰ а у његовој пратњи било је свега пет људи. То је Вецид-паши било ужасно тешко. Он је, пролазећи кроз Сарајево, рекао својим пашама, Мустафи и Фазлији:*

— Кајем се од свег срца што тада** нисам повјешао *влахе* (хришћане).

Тако се он покајао и пошао у Стамбол. Мустафа и Фазли су се упутили у Травник и понијели много новца, пољубили су skut Хусреф-пашине одјеће. Он их је примио милостиво и повјерио им да владају као и раније. Први њихов посао, по повратку у Сарајево, био је да позову најглавније трговце хришћане и саставе с њима оптужбу на владика Амвросија: „Амвросије није такав човјек, какав нам треба”, писали су трговци у Стамбол. „Он се мијеша у лоше послове, налази се у дослуху са Глођом,

. . . . .
 * То је њему врло мучно било,
 Па пашама својим говорио,
 Муста-паши и шњим Фазли-паши:
 „Ја се сада по свом срцу кајем,
 Што ја онда не извјешах *влахе*.“
 То се кајо, па у Стамбол јахо.
 Та двојица у Травник одоше
 И новаца много однесоше,
 Усреф-пашу у skut пољубише,
 Паша их је л'јепо помилово,
 Допуштење, ти да суде, дао.
 Та двојица прво започеше,
 Те ћурчије првљенце сазваше,
 Амвросију у Стамбол писаше:
 „Амвросија није за нас више,
 У ружне се после кариштише,
 С ефендијом Глођом с' ујдурише,

** То јест, послије Глођине буне.

⁴⁹ Види биљешку бр. 93, уз *Живот Али-паше Ризванбеговића Сточанина*.

⁵⁰ Тј. 19. октобра 1840. године.

оклеветао је Вецид-пашу. Он је и нас, заједно са Глођом присилио у невољи да ставимо своје печате на њихову жалбу. Али, све што је тамо било написано није истина, а истина је то што пишу Мустафа-паша и Фазли-паша. Ова двојица су добри људи и ми добровољно стојимо уз њих. Ми смо под њиховом управом свим задовољни. Сиромашни народ је срећан, никоме се од њих не чини неправда.”

Послије извјесног времена, из Стамбола је дошла наредба да се Владика Амвросије тамо јави. Несрећни Амвросије је био у дугу. Он је имао сина, кога је недавно женио, и потрошио је много за свадбу и куповину куће. Због тога се задужио код Јеврејина Соломона Травничанина за двадесет и осам кеса пијастера. Због овог дуга су владику затворили, док нису распродали његов иметак и узели за плаћање дуга. Тада су га протјерали из Сарајева, на Стјепандан, трећи дан Божића.⁵¹ Владика

Те на Вецид-пашу лажи пише.
 Под морање и нас наћераше,
 Те мужуре наше притискоше,
 А то ништа истинито није.
 Фазли-паша с Муста-пашом
 како веле, онако је:
 Та двојица, ти су добри људи,
 Драговољно ми смо за њих добри.
 Ми смо за њих у свачем намирни,
 Сиротиња лијепо ужива,
 Од њих нема никоме зулума.“
 Иза тога мало вријеме прође,
 Из Стамбула таки хабер дође,
 Да владику у Стамбул опреме.
 Амвросија јадан дужан био.
 Имо сина, па га оженио,
 Похарчио и кућу купио,
 Због тога се био задужио,
 Соломону Травникли је дужан
 За двадесет осам кеса гроша.
 Због тог дуга владику ухавсе,
 Док његова добра распродаше,
 пак за дуг узеше.
 Пак владику ондар проћераше,
 На Стјепандан, трећи дан Божића.

⁵¹ Амвросија је наслиједио *Игњатије*, самоковски епископ, кога је султан потврдио бератом од 28. септембра — 8. октобра 1841. (Владислав Скорић, нав. дјело, стр. 192). То значи да је Амвросије напустио Сарајево првих дана јануара 1842.

Амвросије се опремао на пут проливајући горке сузе. Скинуо је капу и проклињао народ. Њему није могло бити горе: у цијелом народу се није нашао ниједан човјек који би се потрудио да га спаси од затвора, јамчећи за њега неколико дана, док се његово имање не распрода, али су сви дозволили да на њега падне судска пресуда.

Како су лукаво поступили Мустафа-паша и Фазли-паша када су од Хусреф-паше добили одобрење да управљају пословима! Они нису хтјели да живе у Сарајеву јер су знали да ће се сиромашни људи, и Турци и хришћани, сакупљати и жалити нарочито због случаја са владиком. Знали су да се у вријеме када је пострадао владика, могло појавити јавно негодовање, јер су њега једнако вољели сиромашни, и Турци и хришћани. Због тога су они поставили за старјешину у Сарајеву неког пуковника Хаџи-Јакуб-бега. Он је водио случај са владиком и радио онако како су му писали из Травника. Тај Јакуб-бег раније није ништа био. Њега су поставили у Сарајево, само док се народ не умири, да би помислио да се Мустафа-паша и Фазли-паша и сами налазе под оптужбом и да су разријешени дужности.

Овај Јакуб-бег се само у једном случају показао и са добре стране.

У Ђемалуши, близу Жабљака (имена сарајевских махала) живио је неки Морњаковић,⁵² Турчин. Имао је паре, село и велику кућу. Био је из добре породице. У кући је имао мајку и сестру, дјевојку. Његова друга сестра је била удата, а имао је такође и два брата, једног великог а другог још малог.⁵³ Он сâм био је рђав човјек. Пио је и лутао улицама са другим неваљалцима и радио свакаква недјела, док није све своје имање расуо. Затим је хтио да троши новац браће и сестара, али му то они нису дозволили. Због тога су у његовој кући биле непрестане свађе. Једном је његов брат, који је био старији, кренуо на село због некаквог посла око имања. А овај Морњаковић

И владика Амвросија оде,
Грозне сузе од очију лије,
Капу скиде те народ проклиње:
Владики је било до невоље,
Од народа нико се не нађе,
Да владика у хавс не униђе,
Добар бити за некол'ко дана,
Док његова добра распродају,
Него сасвим да га осуђују.

⁵² Био је то Авдија Морњаковић, син Мустафе-бајрактара и Мејреме (Владислав Скорић, нав. дјело, стр. 192).

⁵³ Према Владиславу Скорићу (нав. дјело, стр. 192—193), Авдија је, поред мајке Мејреме, имао тројицу браће: Ибрахима, Сулејмана и малодобног Џафер-Мехмеда, као и двије сестре: Атију и Фатиму, која је била удата за кујунџију Мухаремагу Кумашина.

је повео са собом, увече,⁵⁴ двојицу другова са својих пијанки, Кирјалана* и Топала,** свога сусједа, па их је довео кући.⁵⁵ Када је било три сата ноћи,** упутио се са друговима у собу своје мајке. Она је сједила на ћилиму и молила се Богу, по турском обичају. Њена кћи је нешто везла, а синчић је заспао у углу. Ови злодјели су се прво бацили на мајку и заклали је као јагње. Затим су сва тројица ухватили кћер, која се није лако предала и дуго им се одупирала. Ова дјевојка је била врло јака и чувена као необична љепотица. Причају да није било такве која би се с њом могла поредити. Међутим, малишан се пробудио, тихо изишао из собе и побјегао, а ови људи, пошто су се носили са дјевојком, нису га примјетили. Најзад су је савладали, заклали и сјетили су се тада малишана. Потрчали су да га траже, али га нису нашли. Уплашили су се да није побјегао на улицу, па су појурили на врата, али врата су била затворена. То их је увјерило да је малишан у кући. Почели су да претражују по свим ћошковима. На крају су пронашли несрећног дјечака, извукли га и заклали. Затим су сакрили његов труп и опљачкали сву кућу. Друга два трупа су бацили у бунар. Нису изишли на врата, него преко ограде од баште. То је било у петак. А у суботу су цијели дан лутали по кафанама и гостионицама. На спавање су отишли код удате Морњаковићеве сестре. У недјељу је Морњаковић пошао на пијацу, купио сира и још нешто. Отуда је пошао кући и почео да лупа на врата. Лупивши неколико пута, почео је дозивати сусједе и питати их:

— Знате ли куда је отишла моја мајка?

Одговорили су му:

— Не знамо, али ево већ други дан како се врата не отварају. Вјероватно је отишла зету.

— Не, ја сам јуче био код зета, и ње тамо није било — одговорио је.

Почео је да плаче и виче:

— Шта се догодило? Ко је затворио моју кућу?

Плачући је пошао у суд. Старјешини Хоџи-Јакуб-бегу је јавио да је у петак ноћио код куће, и тамо све оставио здраве. Другог дана је ноћио код зета и сестре, а у недјељу ујутро је пошао на пијацу, купио нешто мајци и, дошавши кући, нашао је

* Овај надимак значи: „четрдесетоструки лажов“.

** Надимак — хроми.

*** То јест, три сата послје заласка сунца.

⁵⁴ 20. фебруара 1841. (Владислав Скарић, нав. дјело, стр. 192).

⁵⁵ Владислав Скарић (нав. дјело, стр. 192—193) наводи да су била тројица: Мустафа звани Крјалан, Ахмед Шахмановић и Бајро Топал. У убијању су учествовала прва двојица и Авдија, који је сам заклао мајку, док је Топал свијетлио.

пусту. Јакуб-бег је одмах упутио своје људе.* Провалили су врата, прегледали кућу и нашли тијела закланих. Одмах су јавили старјешини, а он је убрзо обавијестио *мехкему* (суд). Из мехкеме су одмах наредили истрагу и почели испитивати сина убијене жене:

— Знаш ли ти, можда, да ли сте имали неког непријатеља међу сусједима или другим људима?

Он је одговорио:

— Знам да су нам непријатељи мајстори хришћани. Они су радили у моје мајке и нисмо им све исплатили. Они су пријетили да ће нам се, ако Бог да, осветити.

Сви су му одмах повјеровали и у један глас повикали:

— Еј, то је, богме, брате, сушта истина. Очито је да су то урадили хришћани, иначе то Турци не би учинили.

Питали су за имена мајстора, да би их ухватили. Ухватили су их и предали Јакуб-бегу. Турци су међу собом почели говорити:

— Нуто влаха! шта они могу урадити! Глупости! Ми ћемо их све побити!

Јакуб-бег је наредио да се сазову сви *хеџими* (љекари) у кућу гдје су нађени ти трупови, да би погледали и извијестили

---

* Намах забит своје људе даде.
 Те одоше и кућу обише
 И у кући поклане нађоше,
 И забиту намах хабер даше:
 Забит намах на мешћему јави,
 И одоше и кевш учинише,
 И сина јој питати стадоше:
 „Сјећаш ли се за твога времена,
 Имате ли кога од душмана,
 Ал' комшија оли с други страна?“
 А ови им на то одговара:
 „Ја се сјећам за наше душмане,
 За душмане, за мајсторе влахе,
 Радили су у моје матере,
 Пак им нијесмо посве исплатили,
 А они су нама пријетили:
 Ако Бог да, ми ћемо с' осветит!“
 Сви му Турци намах вјеровали,
 Сви уједно за њим повикали:
 „Богме, брате, то истина права,
 То се види да ј' ово од влаха,
 Јер то Турци урадити неће!“
 За мајсторска имена питају,
 Пак да иду да их пофатају,
 Пофаташе, заботу дадоше,
 Стадоше се Турци разговарат:
 „Нути влаха! шта могу урадит?
 Нема фајде, свију ћемо побит!“
 А Јакуб-бег забит заповиди:
 „Нек' се скупе хекими свиколици,
 Там' у кућу, ћи су ови мрци,
 Нек' их виде пак нека ми кажу.“

га шта су пронашли. У Сарајеву су тада били љекари неки Јевреји и неки Шпиро (Спиридон) Рајковић.⁵⁶ Они су пошли и прегледали мртваце, а затим су о свему подробно обавијестили старјешину:

— Крв није јуче проливена, већ прије три дана. Ми дајемо да нам се одсијеку главе да они нису јуче убијени.

Јакуб-бег је одмах позвао Морњаковића и рекао:

— Ти кажеш да си прије три дана ноћио у својој кући, а тога дана се тамо и десио злочин.

Одмах је наредио да га испитују и да му, послѣје испитивања, не дају ноћу да спава. Њему је на крају понестало стрпљења па је Јакуб-бегу све признао. Ухватили су га и бацили у тамницу с обојицом његових другова, а мајсторе су ослободили. Писали су у Травник да упитају како да поступе с тројицом криваца. Из Травника је био послат нарочити целат за њих и он их је сву тројицу казнио пред вратима куће у којој су починили злодјело.⁵⁷

Чифута је неколико било,
 А Шпиро Рајковић тада хеким био,
 И одоше те их прегледаше,
 И забиту потанко казаше,
 „Она крв синоћ није била,
 Већ је оно још прексиноћ било:
 Ако буде синоћ изсјечено,
 Ми покрајни изсјећ се дајемо.“
 Забит тога на мах добавио:
 „Ти прексиноћ кажеш да си био,
 А прексиноћ то је зло и било.“
 Па га намах на муке метнуо,
 А у вечер спават није дао,
 Док овоме муке додијале,
 И забиту казивати стаде.
 Све му каже што је и како је.
 Ту двојицу јарана уфате,
 Крк-јалана и ш њиме Топала,
 Пофаташе пак их похавсише,
 А мајсторе оне испустише,
 А за ове у Травник одпише.
 Хабер стиже да се исијеку,
 Све тројицу онди посијече.

⁵⁶ Шпиро (Спиридон) Рајковић, Дубровчанин. У Сарајево дошао 1846, тако да није могао бити присутан када је ово убиство извршено. Рајковић је био директор српске школе све до 22. јануара 1851, када га је српска општина смијенила по наредби Омер-паше Латаса, наводно због тога што је аустријски поданик. У марту 1853. Рајковић је постављен за аустријског конзуларног агента у Ливну. Умро је напрасно 5. септембра 1855. (Владислав Скорић, нав. дјело, стр. 205—206).

⁵⁷ Након што је 4. августа 1841. потврђена смртна казна, Авдија је погубљен пред својом кућом, Мустафа на Башчаршији, а Ахмед пред Минетовића џамијом (Владислав Скорић, нав. дјело, стр. 193).

За хришћане је била срећа што двојица познатих паша тада нису управљали у Сарајеву, иначе би хришћани много страдали. Они не би много сажаљевали мајсторе, који би у таквом случају неизоставно погинули, али би и сви остали платили глобу, били би опљачкани и претрпјели би батине. Како би Турци одлучили међу собом, тако би им паше дозволиле, по своје свагдашњем обичају. Тада су хришћани захвалили Богу, али нису знали да захвале своје спасиоцу, пуковнику Хаџи-Јакуб-бегу, који им је пружио праведност. Када су недужне мајсторе водили, Турци су скочили и почели говорити војницима (који су ове људе спроводили):

— Зашто водите убице старјешини? Водите их и одмах повјешајте. Ако он данас не нареди да се повјешају, зло ће бити свим власима.

Они су хтјели да убрзају и повјешају их, надајући се да ће затим навалити и на друге хришћане. Пошто у паша није било правде, испитивање и свјedoци су били за њих непознати. Задовољавали су се тиме што је неко показао, само ако би показао Турчин на „влаха”, друго се ништа није тражило. Неправде је било много. Турци за себе раде што хоће, а невина раја за њих плаћа!

Христјанима сва срећа прискочи:
Тадај паше не бише судници,
Јер би били у великој муци.
Ти мајстори што би изгинули,
То би њима мала жалост била,
Нер' остали сви би заплатили,
Похарати и побијени били:
Ко штоно су Турци говорили,
А паше би њима допустили,
Ко што су и' вазда научили.
Тад христјанлук Бога благодаре
Ал' н'умјеше оном да зафале
Миралају Хаџи-Јакуб-бегу,
Који но је извидио правду.
Кад мајсторе праве проведоше,
А сви Турци на ноге скочише,
Сејменима говорит пођоше:
„Што катиле забиту водите,
Сад водите те их објесите:
Ако ли их данас не објеси,
У зó час су сви постали власи.“
Они хите оне да објесе,
На остале намах да навале,
Јер у паша није било права,
Ни испита ни свједока не траже,
Већ онако, ко што ко им каже,
Само Турчин на влаха нек' каже,
Па му више ништа и не траже.
Млого би се трефљавало јада,
Турци ради свакакијех зала,
Пак на правди плаћај јадна раја!

Затим, још под управом Самоковли Хусреф-паше, двојица паша, Фазли и Мустафа, опет су узели у своје руке управу Сарајевом и другим градовима. Њихово удаљење је било привремено, и они су то сами хтјели ради своје користи. Хусреф-паша је проживио у Босни нешто више од године. Није се сукобљавао ни са ким, али је народу причинио много штете саучеством у пословима са Фазли-пашом и Мустафа-пашом. Послије њега, у Босну је стигао Ахмед Кјамил-паша⁵⁸ и смјестио се такође у Травник. Фазли му је са Мустафом дошао с поклоном и пољубили су му skut. Он их је такође примио љубазно и предао им све послове. Нарочито је био наклоњен Фазли-паши. Дао му је Сарајево на управљање, да влада по своме нахођењу. Фазли је радио као окорјели непријатељ хришћана.* Чинио им је свако зло, и најзад их је почео пећи на ватри.

Био је тако један млад човјек, Јован Петровић, по надимку Скендеровић.** Био је врло лијеп и одлично је учио. Научио је читати и писати из књига, знао је тумачити сваку књигу и објашњавати словенски српским ријечима. Умио је правити часовнике. Још у дјетињству је ишао у Београд. Знао је турски језик, а изучио је ћурчијски занат, који је знао добро обављати, тако да је зарадио добре паре. Као младић, имао је другова с којима је о празницима ишао по кафанама и механама, па је научио

.....

*Ови ради ко душманин стари,
Христјанима свако зло радио,
Најпослије пржити их стао.
Један младић Јован Петровић,
И презиме био Скендеровић,
Он је врло лијеп младић био
Лијепијех наука је имо,
И писати и у књигам знати,
А и сваке књиге толковати
Са славјанског на србски казати.
И сахате знао је правити,
Малешан је у Биоград ишо;
И турски је знао разговарат,
И ћурчински занат научио,
О занату радити је знао,
И лијепијех новаца добиво.
Као младић другова је имо,
И празником шњима би одио
По кавама и по механама,

** Брат аутора овог Љетописа.

⁵⁸ Види биљешку бр. 94, уз *Живот Али-паше Ризванбеговића Сточанина*. Стака Скендерова погрешно наводи његово име.

још једну вјештину — свирање на *тамбури* и на *ћеманету* и на свим врстама свирала. Знао је и пјевати тако лијепо као дјевојка. Све је лако учио зато што је био оштроуман. Није био ни у каквој служби. Насупрот *Ташлихана* (име једног старог свратишта у Сарајеву), налазила се механа коју је држала жена по имену *Чебеџинка*. Она је имала кћер *Савку*, необичну љепотицу, какве није било у цијелој Босни. Сав народ је због ње силазио с ума: и Турци и хришћани, али јој хришћани нису смјели прићи од страха пред Турцима, осим младог Јована Петровића. Она се у њега необично заљубила. Зато су му Турци почели завидјети и тражити против њега оптужбе, али ништа нису нашли. На крају посне недјеље, пред саму *прошевину*, овај младић је пошао кући и стигао у *акшам* (вријеме заласка сунца). Попио је мало вина и прислонио се на углу да мало одспава. У *јацију* (два сата послје заласка сунца), један Турчин, *Мустафа Аблагих*, договоривши се са јаранима који су га мало ранили и поцијепали му одијело, кренуо је право *Фазли-паши* и почео му овако говорити:

Пак и ову науку научи,
Тамбурати, уз ћеман удрити,
Уза сваке свирке засвирати,
Ко дјевојка лијепо пјевати:
Све је лако био научио,
Јер је младић оштроуман био,
Тај подложен ником није био.
Пред *Ташлиханом* једна *механџинка*,
Именом се звала *Чебеџинка*,
Шћери јој је било име *Савка*,
И била је одвише лијепа,
И свијет се за овом мамио.
У Босни јој не била прилика,
Мамили се Турци и христјани,
А христјани од *Турака* нијесу тол'ко смјели,
Сим младића *Јове Петровића*:
Тог дјевојка одвише заљуби.
Томе Турци много завидили,
И кривицу сваку му тражили,
Ал' ту ништа нијесу могли наћи.
Сиропустне свршетак недеље,
Ону вечер запросит се хоће,
Ови младић својој кући иде
И у *акшам* својој кући дође,
Мало пио па се наслонио.
У *јацију* кад је веће било,
Турчин један *Мустафа Аблагих*
С јаранима договор учини,
Јарани га мало обрезади,
И хаљине мало распарали:
Ови право *Фазли-паши* иде.
А овако казивати стаде:

— На *вароши** сам дошао на чесму да узмем *абдест*, кад дође оно „*влаше*” Јован Скендеровић. Удари ме ножем у плећа и избуца ми ножем одијело. Рана није велика, нема збора. Он је мени пријатељ. Ја се на њега не жалим, него вам само говорим то што раде власи (хришћани).

Фазли-паша је одмах издао наређење, послао полицајца и кад су довели Јована, срдито му рекао:

— Ти си тај човјек што бодеш ножем Турке?

А Јован му је на то одговорио:

— Не, пашо, то ја нисам, вјеруј ми! Сви су сусједи видјели кад сам кући дошао и тамо остао док је још свјетло било на улици.

А паша се већ био напио ракије. Ништа не схвата што му Јован говори, бале му теку по бради, па Јовану каже:

— Ти си добар, млад и чувен младић, жалим ако умреш! Потурчи се и буди уз мене. Све ће ти бити допуштено. Ради што ти је воља. Троши паре колико ти драго!

Јован му на то одговара:

— Више имам новаца него дјеце.** Све имам што ми је потребно. Задовољан сам, у здравље цара!

„На вароши, а на оној чесми,
 Дођох турски абдест да узимам;
 Дође влаше Јован Скендеровић,
 И ножем ме удари у плећа,
 И хаљине ми ножем испара.
 Мала рана, не има зарара,
 Јаран ми је, не чиним га даве,
 Већ вам кажем како власи раде.“
 Фазли-паша таки заповиди,
 И колбашу по Јована спреми,
 И преда се Јована добави,
 Пак Јовану оштро проговара:
 „Је л’ то они штоно Турке пара?“
 А Јован му на то одговара:
 „Нијесам, пашо, ако се вјерујеш!
 Комшије су све моје видиле,
 Кад сам дошо и код куће сио,
 По сокаку још се је видило.“
 А паша се напио ракије,
 Тог разговор ништа не познаје,
 А низ браду лију му се бале,
 Пак Јовану говорити стаде:
 „Лијеп си, млад си, а јунак си, да умреш јазук си:
 Потурчи се и буди код мене!
 На све ћу ти допуштење дати,
 Да ти радиш што је теби драго,
 Новце арчи колико ти драго!“
 А Јован му на то одговори:
 „Више имам новаца нег’ дјеце,
 А остало што је мени драго:
 Задовољан у царскоме здрављу.“

* Тако се зове трговачки дио у српским градовима.

** Тј. дјеце немам, тако да се о новцима не бринем.

Паша је наредио својим људима:

— Одведите га и преплашите и добро га испитајте!

Скупило се дванаест људи, по шест стали са сваке стране. Свезали му руке назад. Тако су га лако притегли да су му се састале обје лопатице, а груди искочиле напријед. Тада су га повалили на тле, зажегли ватру од ђумура. Много су ђумура наложили, бар педесет ока. У том огњу су почели да грију жељезо и тучана јаја. Када су се усијала као живи огањ, ставише их Јовану под пазуха. Скину једна, а положи друга. Угријали су комаде другог жељеза и ставили их Јовану на срце. Мучили су га два и по сата. Дванаест људи мучи Јована. Ставља на њега ужарено гвожђе. У чизмама и мамузама скачу му на груди; ребра су му поломили. Колико год је у затвору било хапсеника, сви су те вечери мрли па живјели, гледајући превелику Јованову тугу и муку. Затим су га оковали. Освануо је понедјељак. Сродници су се окупили око Јована. Цвиле и плачу, али им нема фајде. По Сарајеву се разгласи: ко сам није видио, неће ни вје-

---

Паша својим момцим заповиди:
 „Вод'те тамо те га преплашите,
 И тамо га добро испитајте.“
 И скуп се дванаест момака,
 По шест стаде с обадвије стране,
 Свезаше му руке наопако.
 Колико га лако притегоше,
 Обје му се плећке састадоше
 И прси му напријед скочише,
 Па шњим ондар о тле ударише.
 Од ђумура ватру наложише,
 Вумур многи, за педесет ока,
 И туј грију гвожђа свакојака
 И од туча од кантара јаја.
 Кад усјаше кано ватра жива,
 Јовану их међу под пазуха,
 Једно скини, друго опет метни.
 И опет друга гвожђа су усјали,
 Јовану их на срце метали.
 Мучише га два сахата и по:
 Дванест људи тог младића мучи,
 Гвожђе међу, на прси му скачу
 У чизмама и у мамузама:
 Осташе му ребра изломљена.
 Што је авса у конаку било,
 Тај је вечер мрло па живјело
 Од велике туге Јованове
 И његове превелике муке.
 Па га опет међу у томруке.
 Понеђељник ујутру освану,
 Сродници се Јовану саберу,
 Туже, цвиле, ал' им фајде није.
 По Сарај'ву свему се разгласи,
 Ко не види, нико не вјерује,

ровати. Чудили су се и Турци и хришћани како се догодила таква биједи. Нико није нешто слично упамтио.

Чудио се и сарајевски муфтија, чудио се и говорио:

— Никакав закон не дозвољава да се човјек може пржити. Ти су људи гори од Жидова.

Фазли-паши је дошао капућехаја, и они заједно одоше у Травник, а ћехаји је паша заповједио:

— Нека тог спрженог носе кући.

Али га ћехаја није дао док није прошло четрдесет дана. Јован је доживио свакојака страдања. Мајка је спавала с њим на каменом поду. И она, несрећница, претрпјела је јаде, добила је срчану болест. С Јованом су се чуда дешавала. Ништа није узимао у уста, осим мало ракије и воде. Од тога је живио четрдесет дана. Спржени дијелови тијела су отрули и отпали. Његовој мајци је било врло тешко, почела је цвилити и плакати, а ћехаја Абдулах-ефендија Узунлија је страшио:

— Ако овај човјек умре, знајте да ће вам бити зао час.

Све Сарајво то је оплакало,
 Чудили се Турци и христјани,
 Каки се то догодише јади,
 Јер то није нико запамтио;
 Чудио се сарајски муктија,
 Чудио се пак је говорио:
 „То судови никаки не дају,
 Да се могу инсани пржити.
 Ти су људи гори нег Чифути!“
 Фазли-паши капи-ћаја дође,
 Пак заједно у Травник одоше,
 А ћехаји своме заповиђе:
 „Тог прженог нека кући носе.“
 А ови га ћехаја не даде
 Док четерес не изиђе дана:
 Напати се свакакијех јада;
 Мајка шњиме на камену спава,
 И она се јадна напатила,
 Срдобољу на срце добила.
 Од Јована велика чудеса:
 И кроз уста ништа не пропушта
 Сим ракије и по мало воде,
 Тијем живље за четерест дана,
 Спрженому т'јело отрунуло,
 Од Јована одпадати стало.
 А мајки му врло тешко пало,
 Мајка стаде тужит и цвилити,
 А ћехаја стаде пријетити,
 Узунлија Авдула-ефендија,
 И овако говори почче:
 „Ако ови не буде приличан умријети,
 Нека знате, вама ће у зô час бити!“

Он је послао по љекара Јеврејина да Јовану учини *визиту*. Љекар је говорио хехаји:

— Овај млади човјек не може жив остати. Не знам шта ће с њим бити до сутра.

Тада је хехаја рекао мајци:

— Дајте нешто новаца тужиоцу (то јест, Мустафи Аблагиху) и узмите болесника и носите кући.

Зашто су га и држали толико времена да би узели нешто пара. Јованов отац и мајка одговарају да немају пара, а хехаја им опет каже:

Онда ћу вам га дати на вјеру, а ви продајте нешто из куће и донесите нешто пара.

Дали су дозволу и однијели га кући. Боловао је двије године. Много су потрошили, на крају су продали и кућу, а новац дали болеснику за лијекове. Остао је жив, али је те двије године проживио сакат, не могавши ништа радити. Мајка му је седам година боловала *срдобољу*, коју је добила, и затим умрла. Породица је све похарчила што је имала. Осим Бога, нису имали помоћника.⁵⁹

Па хекима Чифутина посла,
 Да Јовану визиту учини,
 Пак Чифутин хехаји говори:
 „Овај младић жив бити не море,
 Не знам шта ће и до сутра бити.“
 Тад хехаја мајци му говори:
 „Давуцији што пара подајте,
 Па г' узмите те кући носите.“
 Због тога га толико држали,
 Не бил штогод од пара узели.
 Јована и отац и мати
 Одговоре да нејмају пара,
 А хехаја опет одговара:
 „Ја ћу вам га на хефила дати,
 Пак из куће штогод испродајте,
 Пак од пара штогодер гледајте.“
 Изун даше те га однесоше,
 Пак болова' до двије године:
 За лијекове много потрошише,
 Најпослије кућу продадоше
 И боникy за лијекове даше,
 Жив остаде ал' сакат остаде,
 И радити ништа мого није;
 А и мати му срдобољу што је задобила,
 Боловала седам годин' дана,
 Похарчили ћигод што имали,
 Осим Бога помоћника нијесу имали.

* То јест, до смрти.

⁵⁹ О судбини Јована Скендеровића, брата Стаке Скендерове, нису се могли наћи и неки други подаци.

И тако је овај Ахмед Кјамил-паша управљао Босном годину и неколико мјесеци. Послије њега је дошао Осман-паша⁶⁰ и сједио је три мјесеца. Он је објавио да жели увести танзимат, и зато није могао дуго сједити у Босни. За њим је дошао Хаџи Кјамил-паша,⁶¹ инжењер. Он је био везир годину и три мјесеца. За вријеме њих, све се продужавало по старом. Мустафа-паша и Фазли-паша, као и раније, имали су сву власт у својим рукама и радили су шта су хтјели. У то вријеме су чинили страшна безакоња. Мустафа-паша је био нешто сношљивији од Фазлије. Његова *ханума* (старија жена) била је добра жена. Она је помогла свакоме ко јој се обратио, и све се испуњавало што је она тражила. Врло често, када су тукли невиног човјека или су чинили било коју другу неправду, брижљиво су то од ње сакривали.

Иза тога, 1846. године, стигао је Тахир-паша.⁶² Он је* разаслао наредбе на све стране, стао сазивати људе. Сакупљао је паше и бегове, капетане и велике аге, па им је почео причати да цара треба послушати, увести танзимат и начин управљања и сакупити цару редифе (регруте):

— А ја ћу — додавао је он — замолити цара и ми их нећемо изводити из Босне или премјештати из града у град.

. . . . .

* Бујрунтије расла на све стране,
Прве људи сазивати стаде:
Он сазива паше и бегове,
Капетане и велике аге,
Пак им паша приповиједат стаде
Како ваља цара послушати,
И танзимат и хајрију ставит,
И редифу царску пописати:
„А ја ћу се цару замолити,
Из Босне их нећемо дизати,
Из касабе у касабу мијењат.“

⁶⁰ Осман Нури-паша постављен је за босанског везира 11. новембра 1844, у Сарајево је дошао 8. јануара 1845, а 15. јануара је продужио у Травник, гдје је био до почетка новембра исте године (Х. Крешевљаковић и Д. М. Коркут, *Травник*, стр. 141).

⁶¹ Хаџи Ђамил или Кјамил-паша или Халил Камилли-паша био је босански везир од 20. фебруара 1846. до 4. јула 1847, иако је номинално постављен око 1. новембра 1845. (Х. Крешевљаковић и Д. М. Коркут, *нав. дјело*, стр. 141).

⁶² Види биљешку бр. 95, уз *Живот Али-паше Ризванбеговића Сточанина*.

Затим је говорио да треба све извршити како наређује царски закон. Прво, да над рајом нема насиља, кулука и другог сличног, да нико ни за кога не ради бесплатно. Чак ако ко ни воде не да, он није крив, кад му давање није пријатно. Даље, да у свему осталом буде слобода, да би свако могао трговати и радити што му је драго, и нико му то не смије бранити.

— Ви можете тако уредити — говорио је он. — Останите спокојни. Сваки од вас остаће на своме мјесту и биће као и раније себи старјешина. Ако ви то, пак, не уредите, тада, знајте, неће бити добро. Доћи ће сераскер Омер-паша,⁶³ а када он дође, сигурно ће бити рат. Премда се ви и не бисте почели тући, ниједан од вас неће остати, све ће вас Омер-паша отјерати у прогонство.

На све ово су ћутали паше, бегови, капетани и велике аге, ћутали су, премда им није било мило слушати, и најзад су одговорили Тахир-паши:

— Ми смо ради, наш честити пашо, ми смо сви ради служити цару и имањем и главом, како цар хоће и како одговара: у томе је наша част и понос. Али, остали народ се не слаже. Наши

Пак иза тог како треба гледат,
 Како царски канун запов'једа:
 Прво раји да зулума нема,
 Ангарије и другижех ствари,
 И без плате нико ником да не ради,
 Пак и друга сва сербезија,
 О свачему трговат и радит,
 Да им нема то нико забранит.
 „Ви морате овако израдит,
 А ви ћете у миру остати;
 Свак на своме ће мјесту остати
 И сваки ће старјешина бити.
 А ако ли нећете свршити,
 Нека знате, неће добро бити,
 Сераскер ће Омер-паша доћи:
 Кад он дође, мора кавга бити;
 Ви ако се нећете ни бити,
 Ви ниједан нећете остати,
 Омер-паша све ће сурисати.“
 Све то ћуте паше и бегови,
 Капетани и аге велике,
 све ћутили, ак' им мило није.
 Тахир-паши на то одговоре:
 „Ми смо ради, наш честити пашо,
 Сви смо ради и малом главом,
 Ко цар хоће и ко штоно ваља:
 То је наша дика и похвала.
 Ал' остали свијет није каил:

⁶³ Види биљешку бр. 33, уз Љетопис Херцеговине.

су Турци навикли да им се раја непрестано покорава, да би јој они увијек могли, по свом нахођењу, заповиједати и тући рају ако било шта скриви. Такође нису навикли да плаћају данак, уразумити их је одвећ тешко.

Тако су се међу њима одуговлачили преговори. Међутим, из Крајине је дошла раја са жалбом и дала је Тахир-паши молбу.

— Насиља су, пашо, извела рају из стрпљења, насиља од ага, наших господара. Кулук нас је извео из стрпљења, као посљедица њихових насилних поступака. Немамо када да радимо за себе, немамо чиме да хранимо себе и стоку.

Фазли-паша говори Тахир-паши:

— Видиш ли ту молбу? Таквих ће бити још хиљада. Шта ћеш да радиш с њима а шта с агама? Ако би све било по закону, онда би за Турке било сасвим увредљиво. Када они почну плаћати данак и надокнађивати раји за рад, то им самима ништа неће остати чиме би одржавали пристојан живот. Раја им даје *деветину* жетве и још ситницу од кошења сијена. Тако је потребно праведно уредити ствари. Нека раја плаћа господарима, нека она даје *трећину* од жита и од свега осталог, а од сијена треба

Турци су се наши научили
 Да их раја непрестано служи,
 Вазда сербез да му заповиди
 И избит га кад му штогод скриви.
 Пак за данак Турци дават нијесу научни,
 Разумит их одвише су мучни.“
 Тај разговор тако им се води.
 Из Краине раја на плач дође,
 Тахир-паши арзохал дадоше:
 „Зулум, пашо, раи додијао
 Од нашијех ага господара,
 Ангарија веће додијала
 Од њихова зулумћарског рада.
 Себи радит не имамо када,
 Су чим ранит себе и ајвана.“
 Фазли-паша Тахир-паши вели:
 „Видиш ли ти тога арзохала?
 Такијех ће још бити 'иљада.
 Шта ћеш њима, а шта ћеш агама?
 По кануну све ако би било,
 По Турке би сасвим било криво.
 Када буде танзимат давати,
 Раи плаћати што ће им радити,
 Њима неће ништа ни остати,
 Чим ће себе едару чинити.
 Деветину од жита им дају,
 Од сијена неку фајду малу.
 Тома ваља гледат неку праву;
 Нека раја господарим даје,
 Нек' од жита третина се даје,
 Пак и других осим жита ствари,
 А од сијена половина треба.

да добије спахија половину. Потребно је показати да ће се њихов приход увећати, и тада им споменути нове прописе, како ће морати да поступају. Добровољно ће они пристати на све. Ти ћеш лако увести танзимат, а и раји неће бити насиља. Ето, пашо, шта треба чинити, док су турски главари на окупу. Они ће све те услове прихватити. Потом сазовеш хришћанске кнезове и подробно им све објасниш: „Кулука и насиља неће бити, а ви сте дужни да пристанете на *третину*.” Под морањем ће се сагласити, од њих је потребно узети сенеде (писмену обавезу) и послати у Стамбол мазбату (представку), добити отуда ферман о овоме и прочитати га по цијелој Босни. Тако је потребно да ти почнеш посао, а све остало ће теби бити лако.

Млади ђаво је преварио старога: Тахир-паша се са овим сложио, позвао кнезове из цијеле Босне, сакупио их код себе у Травник и рекао да ће они давати трећину. Јадници су се, под морањем, сложили, а убили су двојицу Посаваца зато што Посавци нису изјавили пристанак. Ствар је у томе што у њих није исто као у осталих сељана. Око Сарајева и других мјеста госпо-

---

Треба Турцим виши приход казат,
 Пак им ондар за канун показат:
 Како им се онда треба владат:
 Драговољно на све ће пристати,
 Танзимат ћеш лако поставити,
 А и раји неће зулум бити.
 То сад пашо, треба учинити,
 Док су турски на скупу првјенци;
 Сви ће они томе рази бити,
 А влашке ћеш кнезове сазвати
 И потанко све им приказати:
 Ангарије и зулулма нема,
 Третину вам окабулит треба.
 Под морање ти ће каил бити,
 Од њих треба сенете узети
 И мазбату у Стамбол спремити,
 Треба на то ферман добавити
 И по свој га Босни проучити.
 То ти треба најпре учинити,
 А остало све ће лако бити.“
 Млади ђаво старог преварио,
 Тахир-паша томе каил био,
 Све по Босни кнезове позвао,
 И у Травник преда се их сабро,
 За третину да ће дават казо,
 Под морање јадни каил били,
 Посављака двојицу убили,
 Посављаци нису каил били
 У њих није ко што у другижех,
 Око Сарај'ва и по других странах,

дари сами крче поља, подижу куће и штале и све што је потребно за домаћинство и на готовом насељавају чивчије. А посавске аге не крче своју земљу, не граде куће ни штале и остала здања која су потребна чивчијама. Али чивчије раде све сами, рашчишћавају земљу, граде куће и штале и сва потребна здања. За ово је било потребно доста трошкова. — Зато нам — говорили су они — не одговара да пристанемо на трећину, наш биједни народ би се у потпуности упропастио.

Тахир-паша је на ово одговорио:

— За све што сте ви до сада издржали, платиће вам аге нешто, а од сада ће они сами градити.

Тада су тако и урадили. Од кнезова су узели *сенед* (писмену изјаву) и послали *мазбату* (представку) у Стамбол. Из Стамбола су добили ферман и на крају навалили бремене, које на њој лежи како тада тако и сада.

На овај начин су Турци добили бољи приход, али зато нису могли тући и незаконито тлачити рају. Али ово Турци нису могли пребољети. Почели су размишљати о другом (то јест, о томе како би, као и раније, самовољно наређивали раји). Они су се разишли, обећавајући да ће извршити све што је цар наредио.

Господари читлуке изкрче,
Пак и куће и кланице граде,
И остало све што им ваљаде,
На готово чивчију посаде.
А посавски аге — господари
Нити крче својијех читлука,
Нити граде куће ни кланица,
Ни остале никаке зграде,
Што чивчији треба и ваљаде,
Већ чивчије све о себе граде,
Земљу крче, куће и кланице граде,
И остале што требају зграде:
Туј се хоће подости трошкова,
Пак третину кабулити не запада,
Права сиротиња наша би пропала.“
Тахир-паша на то одговара:
„Што сте досад трошкова чинили
Аге ће вам нешто заплатити,
А одсела они ће градити.“
Дакле тадај тако учинише,
Од кнезова сенете узеше
И мазбату у Стамбол спремише,
Из Стамбола ферман добилише
И на рају тегобу метнуше,
Како ондар, тако и данаске.
Тадај Турци приход себи виши изволили,
Ал' не могу рају бити ни глобити.
То не могу Турци преболити:
Пак стадоше друкчије мислити.
Стадоше се Турци разлазити,
Да ће свршит по царевој вољи.

У овом послу учествовао је и владика Игњатије.⁶⁴ Паша га је неизмјерно волио. Ту се десио Христодул Серезли (родом из Сереза). Довезао је робу из Румелије, али је није смио продавати у Сарајеву, јер му то Турци нису дозвољавали. Он се појавио у Травнику да моли за одобрење да продаје робу. Паша му је дао *бујрунтију* да може продавати своју робу у Сарајеву. Вратио се у Сарајево заједно с владиком. Турци су се, напротив, сакупљали на договор у конаку Фазли-паше. Они су се ту сакупљали и данима и ноћима и одлучили су да истуку хришћане и убију владика Игњатија. Већ су почели тражити кавгу и разгонити владичине слуге. Ако су слуге нешто куповале на чаршији (базару), из руку су им отимали оно што су купиле. Једном су им отели масло, само да би отпочели тучу. Били су спремни да ударе на хришћане, поводом оног дошљака из Сереза. Наговорили су једног Турчина, кога су звали хоџа, обећавши му нешто новаца, да убије тога трговца. Овај млади човјек је био код владике и ишао је од њега кроз чаршију, кроз кујунцилук, када га је Турчин погодио из пушке. Ранио га је, али га није

Игњатије туј владика био,
 Тог је паша одвише љубио,
 И Христодул Серезлија био,
 Из Руменије робу је донио,
 У Сарај'ву продават не смио,
 Јер му Турци продават не дају;
 Пак у Травник дошо да му изун дају,
 И паша му бујрунтију даје,
 У Сарај'ву робу да продаје;
 Тај с владиком у Сарај'во дође.
 Али Турци скупштину чињаху
 У конаку у Фазли-пашину,
 Туј се купе и дневи и ноћи
 И рекоше кристјане изсјећи,
 Игњатију владика убити.
 Већ почеше Турци затраживат,
 Владичине момке расћериват,
 По чаршији шта бише купили,
 Из руку би њима отимали.
 Један дан су масло им отели,
 Само не би л' кавгу заметнули:
 На кристјане ради су удрити
 За трговца оног Серезлију.
 Наметнуше једнога Турчина
 Кога но су звали да је хоџа,
 Рекоше му нешто дат новаца
 Да убије онога трговца.
 Ови младић код владике био,
 Кроз чаршију кујунцилук ишо
 А Турчин га из пушке удрио,
 Ранио га, није га убио;

⁶⁴ Као насљедник Амвросија на владичанској столици, *Игњатије* је био у Сарајеву све до 1851, када га је замијенио *Прокопије* (Владислав Скарић, нав. дјело, стр. 207).

убио.⁶⁵ Једва се сакрио у Ташлихан. Владика Игњатије се препао, одмах је побјегао у Травник и све подробно испричао Тахир-паши. А када је Тахир-паша дознао да га Турци обмањују, још је више заволио владику Игњатија. Није га хтио пустити од себе. С њим је ручао и вечерао. Паша је писао да му пошаљу војску. Стигла су четири табора (батаљона), а с њима Мустафа-паша Мелеменци. Мустафа-паша се смјестио у Сарајеву. Позвали су и Тахир-пашу, па је кренуо у Сарајево заједно са Мустафа-пашом Бабићем и Фазли-пашом. Они су одјахали на Грбавици у Сарајевском пољу, код конака Мустафа-паше. Војску су распоредили у пољу и почели сазивати Сарајлије. Тахир-паша говори Фазли-паши:

— Ко су ти што су се сакупили и говорили да ће побити хришћане?

Фазли-паша је саставио списак и дао га у руке Тахир-паши. Кад су се ови људи сабрали, Тахир-паша свакога пита:

— Ко си ти? Како се зовеш?

Пита их и наређује да се повежу. За тренутак је повезао шездесет људи, сарајевских ефендија, ага, хоџа, хаџија и трго-

У ташлихан једва је побјегао.
Игњатија владика се смути,
Од тог час утече у Травник,
Тахир-паши све потанко каза;
А кад ово Тахир-паша дозна,
Да му Турци о превари раде,
Игњатију више замилује,
Од себе га никуда не пушта
Него шњиме руча и вечера
И разговор о свачему има.
Паша пише да му аскер дође,
И дође му четири табора,
Мелеменција Муста-паша шњима
Муста-паша у Сарај'во сједе,
Тахир-паши хабер учинише,
Тахир-паша у Сарај'во иде,
Муста-паша, Фазли-паша шњиме
Одјаше у поље Сарајско,
На Грбавицу у Муста-пашине конаке,
А у поље аскер намјестише,
Сарајлије сазиват стадоше.
Фазли-паши Тахир-паша вели:
„Кои с' они што су се купили
И кристјане да сијеку рекли?“
Фазли-паша тефтер начинио,
Тахир-паши у руке га дао.
А кад с' ови пред пашу скупише,
Тахир-паша сваког запитује:
„Кои си ти, како ти је име?“
Запита их па везати даје.
За један час свеза их до шесет,
Сарајскијех ефендија, ага,
Оџа и аџија, људи чаршинлија.

⁶⁵ Трговца Христодула Серезлију су оптужили код Салих-аге Враге, бојећи се конкуренције. На Серезлију је пуцао неки Тиршо—бајрактар (Владислав Скарић, нав. дјело, стр. 197).

ваца. Ово се десило у недјељу, послије *икиндије* (послијеподневна молитва муџезина). Одмах је глас стигао у Сарајево. Одмах су затворили чаршију. Сви журе да се лате оружја. Тахир-паша је брзо дознао да је затворена сарајевска чаршија. Наљутио се, па је хтио да запали Сарајево, али су га замолили они што су га окруживали и убрзо је у град дојављено да хитро отвара дућане. А Тахир-паша је наредио да се поручи:

— Ето мене сутра у Сарајево. Обићи ћу га с краја на крај, и ако нађем иједан дућан затворен, одмах ћу вам запалити Сарајево.

Када је освануо понедељак, брзо се почела чаршија отварати. Истог часа се појавио Тахир-паша. Топчије су вукле топове, носећи упаљене фитиље.⁶⁶ Тако су они обишли цијело Сарајево. Сарајлије су мрле од страха, навукле болест срдобољу, нису ни ријечи смјеле прословити. Тахир-паша је учинио што је хтио: оних шездесет људи је отпремио у прогонство, а осталим је задао велики страх. Ту је он проборавио неколико дана и открио је такође ону двојицу преступника, једног који је ранио трговца и

У неђељу по ићиндији то се
дотрефило:
Намах хабер у Сарај'во дође,
Чаршија се намах затворила,
Све се брже на оружје диже.
Тахир-паши намах хабер стиже:
„Сарајска се чаршија затвори.“
Тахир-паша на то се расрди,
Шћадијаше Сарај'во запалит.
Остали га опет замолише,
У Сарај'во хабер учинише,
Нек' чаршију намах отварају.
Тахир-паша и он њим' поручи:
„Ето мене сутра у Сарај'во.
С краја на крај Сарај'во ћу обић,
Ако дућан не отворен нађем,
Намах ћу вам Сарај'во запалит.“
Понеђељник данак кад осване,
Чаршија се отварати стаде.
Тахир-паша тај сахат допаде:
Топчије му топове вукаху,
Запаљене фитиље носаху.
Све Сарај'во тако обиђоше.
Сарајлије од страха помрле,
Срдобољу болест задобиле,
Нијесу смјели ни ријечи рећи.
Тахир-паша што шће то учини:
Оно шесет у сургунлук спреми,
Осталијем велик страх зададе.
Туж се бави неколико дана,
Пак и ону двојицу изнашо,
Једног што је трговца ранио, итд.

⁶⁶ Ово потврђује и фра Грго Мартић *Запамћења*, Сарајево, 1956, стр. 174—175).

другог — Кучук-Алију (мали Али), кантарцију, који је отео масло у владичиног слуге. Обојицу је повео у Травник. Наредио је да једнога на наки начин убију, а другог је ударао по трбуху, тако да се разболио и умро.

Стиже глас: „Крајина се подигла.“* Тахир-паша је пошао на Крајину и повео сву војску што је имао. Са Крајином се он храбро борио, али га сустиже несрећа: са једне стране бију Крајишници, а са друге још већи јади: у војсци се појавила болест, па је војска почела да умире. Умро је миралај (пуковник), син Мустафа-пашин, и још доста војника. А Крајишници ударају неуморно. Они су ранили Мустафа-пашу сарајевског. Погинуо је и њихов повјерљиви човјек, Каимовић, а погинуло је и доста народа. Тахир-паша се одвише збунио. Вратио се у Травник, сматрајући се осрамоћеним. Од муке се разболио. Мустафа-паша са Фазли-пашом кренуо је у Сарајево. Послије неколико дана, Тахир-паша је дознао да је сав овај случај (то јест, устанак у Крајини) произишао из глава ове двојице људи:** „Шта ради Фазли-паша са Мустафа-пашом?“ мислио је он, „па они све раде против моје главе.“ Упутио је свога ђехаја-бега у Сарајево да му их доведе. А обје паше су се разбољеле и рекле су ђехаја-бегу: — Ми љубимо skut честитог паше. Болесни смо, па ипак бисмо пошли, али су Босанци будаласт народ. Можда ће помислити у себи не-

.....

* Хабер дође: „Краина се диже.“
 Тахир-паша на Краину пође
 И поведе војске што имаде,
 Са Краином се јако удара,
 Тахир-паши несрећа прискочи:
 С једне стране бију Краишници,
 С другу страну и још виши јади:
 Болест му се у војсци појави,
 Стаде војска од болести мријет.
 Миралаја Муста-пашин син умрије,
 И аскера јошт дости помрије:
 Краишници све једнако бију,
 Муста-пашу сарајскога ране,
 Каимовић колас му погине,
 И јошт их је дости погинуло.
 Тахир-паша одвише се смути
 И у Травник натраг се поврати,
 Чини му се, оста под срамотом.
 Од јада се тако разболио.

.....

А паше се биле разбољеле
 И ђехаја-бегу говориле:
 „Skut љубимо паши честитоме,
 Болесни смо, и пак бисмо пошли:
 Бошњаци су људи будалести,
 Могу за нас нешто помислити,

** То јест, побуну су замислили и подстакли Мустафа-паша Бабић и Фазли-паша.

што лоше за нас, и може се приметити метеж. Него, да се ми јавимо кроз неколико дана.

Тако су рекли, и хехаја је пошао назад, а њих двојица су наумили бјежати. „Пријатељи ће нас подржати” (рекли су они себи) — и исте вечери су пошли у Стамбол и са собом понијели много новаца. Када је за ово дознао, Тахир-паша се препао и поново разболио, разболио и умро.⁶⁷ Веселе се Муслимани Босанци и говоре хришћанима: „Море, власи, умрије вам бабо!” Мустафа-паша и Фазли-паша су дознали за Тахир-пашину смрт и обрадовали су се. Они су у Стамболу уредили своје послове и говорили да се без довољне војске у Босни ништа не може учинити. И тако су у Босну за везира послали Хафиз-пацу.⁶⁸ С њиме су кренули Мустафа-паша и Фазли-паша, вратили се у Сарајево и почели су судити и наређивати. А Мустафа-паша Мелеменџи кренуо је у Монастир Омер-паши и испричао му шта је и како у Босни. Омер-паша је написао у Стамбол. Из Стамбола му је одмах дошла наредба да се опреми и упути у Босну. Он је то и учинио. Зауставио се у Ушћупу (Скопљу) и послао писмо у Сарајево, наређујући да му се јаве сарајевски изасланици. Они су кренули и поклонили се Омер-паши, јамчили су му за Сарајево, да тамо неће бити пуцњаве. Сераскер им је дао добре поуке и лијепе дарове. Они су се вратили назад у Сарајево.

Пак се море штогод приметити.
 Већ ето нас до неколико дана.“
 То рекоше пак оде хехаја.
 А ова два мислише бијати:
 „Пријатељи нас ће одржати.“
 И ту вечер у Стамбол одоше,
 И новаца много понесоше.
 Тахир-паша кад за то разуми,
 Од дрхта се изнова разбоље,
 Разбоље се и тадај умрије.
 Веселе се сви Турци Бошњаци;
 Хришћанима они говорили:
 „Море, власи, умрије вам бабо!“
 Паше чуле пак се веселиле,
 У Стамболу за се начиниле.

Омер-паша у Стамбол одписо,
 Из Стамбола таки хабер дошо,
 Да се спрема и на Босну иде.
 Тај се спреми и на Босну пође.
 У Ушћуп се мало заставио,
 У Сарајво књигу отпремио,
 Да му дођу сарајски ућуи.
 И одоше и поклонише се,
 За Сарајво хефил се учини:
 У Сарајву пукнут пушка неће.
 Сераскер им л'јепо приповједо,
 И л'јепо их шточијем дарива.
 У Сарајво натраг се вратише.

⁶⁷ Види биљешку бр. 95, уз *Живот Али-паше Ризванбеговића Сточанина*. О смрти Тахир-паше говори и фра Грго Мартић (*Запамћења*, стр. 174).

⁶⁸ Види биљешку бр. 36, уз *Љетопис Херцеговине*.

броја нема. И ови су се, како је и била дужност, поклонили Омер-паши и пољубили му skut. Из Јајца је стигао Хаџи-бег Јајчанин и са њиме неколико бегова; из Козарца — Козарац-капетан, из Бањалуке — Али-бег Џинић и са њиме Ибриш Сали-ага, па са њиме још неколико *поглавара*: та Бањалука је слава цијеле Крајине. Из Бихаћа је стигао Бихаћ Мехмед-паша, из Мајдана — мајдански капетан, из Новог — новски капетан, из Приједора — Приједорац-капетан, из Крупе — Крупа-капетан, из Дубице — дубички капетан, из Цазиња — Заим-бег Мајданац, из Кулина — Кулин-капетан. Нико од њих се није сâм јавио, него су свакога пратили *поглавари* (старјешине његовог округа). Сви су стигли и поклонили се, пољубили Омер-пашу у skut. За њима су стигли из Тешња тешањски изасланици, а из Жепча — Заим-бег Жепчанин, из Дервенте — неколико бегова, из Маглаја — маглајски капетан, из Градачца — два Градашчевића, из Бијељине — два Федаића, из Модриче — неколико бегова, из Брчкога никога није било, а из Тузле — Тузла Махмуд-паша и његов син

Веће тијем ни броја се незна;
 И ти му се л'јепо поклонише,
 Омер-пашу у skut пољубише.
 Пак из Јајца Хаџи-бег Јајчанин,
 И шњим има неколико бега,
 Из Козарца Козарац-капетан,
 Пак из Бање Луке Џинић
     Али-беже
 И још шњиме Ибриш Сали-ага,
 И још има шњима поглавара:
 Бања Лука на Крајини фала.
 А из Бихћа Бихаћ Мехмед паша,
 Из Мајдана мајдански капетан,
 Из Новог новски капетане,
 Из Приједора Приједорац-капетан,
 А из Крупе Крупа-капетане,
 Из Дубице дубички капетан,
 Из Сазина Мајданац Заим-бег,
 Из Кулина Кулин-капетане.
 Тај ниједан није глава сама,
 За свакијем има поглавара.
 Сви дођоше те се поклонише,
 Омер-пашу у skut пољубише.
 Пак из Тешња тешански уђуи
 А из Жепча Жепчанин Заим-бег.
 Из Дервенте неколико бега,
 Из Маглаја маглајски капетан,
 Из Градачца два Градашчевића,
 Из Бијељине до два Федаића,
 Из Модриче неколико бега,
 Из Брчкога неима никога,
 А из Тузле Тузла Махмут-паша
 И син његов Хаџи Осман беже,

Осман-бег, из Зворника — Зворник Махмуд-паша, из Сребрнице — Хаџи Рустан-бег Сребрница. И ови нису били сами, за сваким је била свита. И они су стигли и поклонили се, пољубили Омер-пашин skut. Затим су стигли из Ливна — бег Фиљдузовић, из Гламоча — Идризбеговић, а из Скопља Сулејманпашаићи и Миралембеговићи. И они су стигли и поклонили се, пољубивши Омер-пашу у skut. Најзад, отуда из Херцеговине, стижу међу првим два сина Али-пашина, Хафиз-паша и Рустан-бег, из Требиња — Хасан-бег Требињац, из Љубушког — Али-бег Љубушак, из Невесиња — два Реџепашаића, а из Гацка два бега Ченгића. И они су стигли и поклонили се, пољубили су Омер-пашин skut.* Омер-паша је говорио Хафиз-паши:

Из Зворника Зворник Махмут-
-паша,
Из Сребрнице Сребрница Хаџи
Рустан-бег;
Пак њихови нијесу били сами,
За свакијем још је било друства;
И ти дошли те се поклонили,
Омер-пашу у skut пољубили.
Пак из Лијевна Фиљдузовић беже,
Из Гламоча Идризбеговићу,
Пак из Скопља Сулејманпашаићи и
Миралембеговићи:
И ти дошли те се поклонили,
Омер-пашу у skut пољубили.
Пак отуда од Ерцеговине
Прво дошли два Алипашаића

Хафиз-паша и шњим Рустан-беже,
Из Требиња Хасан-бег Требињац,
Из Љубушког Љубушак Али бег,
Из Њевесиња два Реџепашаића,
А из Гацка два бега Ченгића:
И ти дошли те сепоклонили,
Омер-пашу у skut пољубили.
Омер-паша Хафиз-паши вели:

* У полуепској форми аутор је овдје побројао сву домаћу босанску аристократију, која се јавила на поклоњење Омер-паши. У овом бројању очуван је географски систем. Наведени су главни словенско-муслимански великаши из Сарајева, Травника, Крајине (сјеверозападна Босна), Посавине (сјевероисточна Босна), југозападне Босне и најзад из Херцеговине. Многи од ових великаша су у народу били познати по имену града или округа, којима су они наследно владали, на примјер, крупски капетан, новски капетан. Понекад се име града једноставно припајало имену или титули, на примјер, Зворник Махмуд-паша или просто Зворник-паша, понекад, пак, име града је постајало, у облику очинства (патернитета), презиме владоца. На примјер, Градашчевићи, то јест управитељи Градачца, Сточевићи, то јест, управитељи Стоца, Кулиновићи, то јест, управитељи Кулина, Бихчевићи или Бишчевићи, то јест, управитељи Бишћа. У старијег у роду, то јест у личног управитеља, име града се непосредно додало титули: Говорили су „Кулин-капетан из породице Кулиновића, Бишаћ Мехмед-паша из породице Бихчевића“, и томе слично.

— Хафиз-пашо, драго дијете моје! Хвала твоме оцу што те послао. Допуштам ти да се вратиш кући и останеш са оцем. Предај му мој поздрав: Он је стар човјек, ја га љубим у руку и молим га да се потруди да дође овамо.

Када је ово Омер-паша наредио, сваком му је говорио да Али-паша неће доћи. Хафиз-паша је отишао у Мостар, испричао оцу шта је и како је. Али-паша се почео спремати на пут и одмах је допутовао у Сарајево. Дознавши за то, Омер-паша је припремио велики шенлук, изишао му у сретање с великом војском, топови су га поздрављали са тврђаве. Многи су се људи чудили што је Омер-паша указао овакву почаст Али-паши. Сва је Босна мислила да су Царевини само двојица, Мехмед Али Египћанин и Али-паша Сточевић, који се могу ратом супротставити султану. Сви су се Босанци (то јест, босански Муслимани) клањали Омер-паши, али су своју наду полагали у јунаштво и снагу Али-пашину. А када су се они већ сакупили и сва се Босна и Херцеговина приклонила пред Омер-пашом и сложила се са свим што је он рекао, Омер-паша им је почео говорити:

— Ја сам се наслушао прича о Босни, каква је она и што је таква, и од тога ме глава забољела. А како сада видим, мора се само жалити мој непотребни напор и напор те многобројне војске и непотребни царски издаци, када није био потребан ни један пуцањ. А друго што ћу жалити је то што ми се у Босни неће десити да орозом ударим у кремен.

„Хафиз-пашо, моје драго дијете,
Фала баби кои те спремио!
Исун ти је да ти кући идеш,
На бабину мјесту да останеш.
Баби селам од мене понеси:
Стари чоек — ја му руку љубим,
И молим га нек с' амо потруди.“
Омер-паша кад ово нареди,
Сваком му рече да му доћи неће.
Хафиз-паша у Мостар отиде
Баби каже што је и како је.
Али-паша спремати се пође
Ино таки у Сарај'во дође.
Омер-паша кад за то дознаде,
Он је велик шенлук учинио,
С млогом војском пред њега изишо,
Топови му по граду пукнули:
Много свијет тадај се зачуди,
Али-паши што он то учини,
Јер ето већ сва Босна мислила,
Мехмед Алија што је Мисирлија,
А Али-паша Сточевић,
Да трећега у цара неима,
Да би мого стати с царем бојевати:
Сви су се Бошњаци Омер-паши
поклоњали,
Али су се у Али-пашин газилук
надали.

Данас он тако разговара, а сутрадан долази вијест: Крајина се диже на оружје! Омер-паша се брзо спрема, води са собом Мустафа-пашу Мелеменџију са четири табора (батаљона). Отпушта оне који су се сакупили да му се поклоне: „Нека сваки чува своје мјесто”, говорио је. Али, њему су се посебно свидјели Сточевић, затим тузлански и зворнички паша. Он им говори: — Дужни сте да ме сачекате, са вама треба да поразговорам.

И тако је кренуо и повео војску. Када је стигао у Бањалуку, почео се распитивати о узроку побуне. Доста Крајишника му се јавило и покорило. Омер-паша је с њима уредио односе и одмах се вратио у Сарајево. Мислио је да се с пашама договори, с Али-пашом о пословима у Херцеговини, с тузланским и зворничким пашама о Посавини, али њих није било ни једног. Хафиз-паша је с њима уредио ствари и сву тројицу отпустио кући. Каква је упутства дао Али-паши, већ је описано,* а то исто је дао и осталој двојици, да се не боје Омер-паше:

— Ја сам везир, глава све Босне — говорио је он. Како ја

Они свијет што се покупио,
Изун даје да се разилазе:
„Сваки своје мјесто прегледајте.“
Сточевића бјеше заљубио,
Тузлу-пашу и зворничког пашу:
Омер-паша тој тројци вели:
„Вама ваља мене причекати.
С вама ми се треба разговорит.“
Пак он оде и аскер одведе.
Кад у Бању Луку дође,
За кавгу их запитати пође:
Краишника подости их дође,
Омер-паши сви се предадоше.
Омер-паша шњима се начини,
Пак се намах у Сарај'во врати,
С пашама се мисли здоговарат,
С Али-пашом за Ерцеговину,
С Тузлом-пашом за Посавину
А такође и с зворничким пашом.
Али овог нема ни једнога:
Хафиз-паша шњима начинио,
Све тројицу кућам опремио.
Мостарскоме шта је наредио,
То имате тамо пописано,
А такођер и овој двојици:
Омер-паше ти да се не страше.
„Ја сам везир од све Босне глава!

* Аутор се позива на *Љетопис Херцеговине* Прокопија Чокорила (Русская Беседа, 1858, II) и на *Живот Али-паше Ризванбеговића* Јоаникије Памучине.

наредим Омер-паши, тако је дужан да чини. Он је старјешина и глава војске, његов посао је да наређује и командује војсци, а мимо мене не може наређивати Босни. Куда му наредим да удари са војском, дужан је да тамо удари. А није му дозвољено да ради без мога знања и питања.

Када је за ово сазнао Омер-паша, силно се посвађао с Хафиз-пашом; почели су један другог потказивати у Стамболу.

Међутим, стигла је вијест да се Посавина буни. Омер-паша се журно спрема, узима Мустафа-пашу и његова четири табора, а Ибрахим-пашу и његову војску упућује на Кладањ. У Сарајеву је за свога намјесника оставио Абди-пашу, који је прије њега стигао у Сарајево. Он му наређује да гледа и држи у покорности остале крајеве, а сам иде право у Посавину. Најприје су на јуриш заузели град (тврђаву) Врандук и ту поставили топове, а под Врандуком у Ораховици су размјестили војску. Ускоро су су се у Ораховици појавили и Посавци. Њих води намјесник Махмут-паше тузланског по имену Осман-буљубаша. Он је сераскер (заповједник) посавске војске. Осман-буљубаша поиграва коња, а на супрот њему то чини и Омер-паша. Осман игра смјелије од Омера. Зато јер је у њега више војске и још ће му је

Омер-паши како ја наредим, 'нако треба да се влада;
 он је над аскером
 забит и велика глава

Тербијетит и зафт их чинити.

А код мене по Босни не море.

Куд му рекнем с војском да удари,
 туд мора удрити.

Брез мог знања и мога питања

Омер-паши није власт додана.“

Омер-паша кад за то дознаде,

С Хафиз-пашом најако се сваде,

Један другог у Стабол одпишу.

Хабер стиже, Посавина с' диже.

Омер-паша опрема се брже.

Врандук град су најприје ујагмили

И на граду топове метнули,

И у Ораховици под Врандуком
 војску намјестили.

Док у Ораховицу и Посавци стигли

Пред њима је већил Тузле
 Махут-паше,

По имену Осман-буљубаша:

Он сераскер пред посавском
 војском.

Коња игра Осман-буљубаша,

Према њему игра Омер-паша.

Осман боље од Омера игра,

Јер у њега више војске има,

много доћи у помоћ. Нису хтјели дуго чекати, постројили су војску и ударили један на другога. Када су Босанци ударили на низам, магла је пала од неба до земље. Омер-паша виче на тобције:

— Ударајте из топова без престанка!

Бог и срећа су им дали, па су многе побили и убрзо су их растјерали по пољу. Нису прошла пуна три сата, а посавска војска се већ разбјежала. Међутим, пристизала је друга, још јача. Разбијени су сретали оне који су долазили, сусретали их и говорили им:

— Идите назад, не губите главе, ми смо своје једва изнијели. Из топова сипају ђулади, попут житородне кише из облака, никоме не дају ока отворити, не остављају ни коња ни јунака. Ко је остао жив — томе је срећна мајка! Не може се поредити субаша* са пашом, не може се поредити капетанска сила са царском! Већ бјежите и мислите о својим пословима. Што буде са цијелом Босном, то ће бити и са нама.

И још много има да му дође.
 Туј задуго не шћеше чекати:
 Наредише те се ударише.
 Кад удари Бошњак на низама,
 Паде тама од неба до тала.
 Омер-паша топчијама виче:
 „Из топова једнако удрите!“
 То је њима Бог и срећа дала,
 Из топова много их побише
 И у пољу брзо их разбише.
 Нијесу пуна три сахата била,
 Посавска се војска разбјегнула.
 Ал' је друга силна навалила.
 Ти разб'јени силне су сретали,
 Сретали их, пак су говорили:
 „Натраг хајд'те глава не губите!
 Ми смо једва своје изнијели:
 Из топова ђунлета сипају,
 Баш ко родна киша из облака,
 Не да ником отворити ока,
 Не оставља коња ни јунака:
 Ко остане, весела му мајка!
 Што ли паша, а што ли субаша,
 Што ли сила царска, што ли
 капетанска!
 Већ бижите и посла гледајте:
 Што буде од све Босне, оно и од
 наске.“

* Људи који су чинили свиту истакнутих бегова.

Растурила се посавска сила. Тузлански паша је био у Грачаници и чекао шта ће бити с војском. Када је чуо ове гласове, побјегао је у село код Брчког, преобукао се у сељачко одијело и мислио да је у безопасности, налазећи се близу Саве, близу тог бријега (то јест, аустријске границе).⁷¹ Омер-паша је кренуо напријед, из града у град, смирујући земљу.

Међутим, Ибрахим-паша је пошао с војском из Сарајева на Тузлу. Посавци су га пресрели испред Кладња (надомак Кладњу), на Стоборју. Потукли су се, и он их је разбио, запалио је тамо неколико села и ушао у Кладањ. У Кладњу се сакупило неколико људи из Кладња и Власенице и поручили су му да се „кладањска, власеничка и сребрничка народна војска неће више борити против њега, а што се тиче удаљених мјеста, тамо око Тузле, за њих ми не знамо”. Кладањска војска се одмах разбјежала и вратила кућама, док је власеничка остала на Растичју, а сребрничка код Церова гаја. Људи који су ступили у везу с Ибрахим-пашом још се нису успјели с њим ни опростити, а власеничка и сребрничка војска је ударила на Ибрахим-пашине предстраже. Ибрахим-паша је прискочио у помоћ и потукао се с њима. Разбио их је и неколико људи је пало. Он је био огорчен и запалио је Кладањ. Народ је страдао, несрећни Кладањ је настрадао без кривице, због Власеничана и Сребрничана, они су били криви а у њих нису ни дирнули.

Ибрахим-паша је кренуо одатле напријед, али су га опет дочекали на Растичју, куда је његова војска намјеравала проћи право на Тузлу. Огорчено су се тукли из топова и пушака, а један сиромашни *балија* (Муслиман земљорадник) из села Ђурчевића, по имену Мркоња, сабрао је око 150 људи, такође Муслимана земљорадника, који су возили на коњским запрегама војну опрему, и ударио с леђа на Ибрахим-пашу. Сакупило се такође неколико од оних који су били разбијени под Церовим гајем, па су га и они са своје стране напали. Ибрахим-пашина се војска уплашила и збунила, мислећи да је окружена од мноштва не-

---

Посавска се сила разметнула.
 Тузла-паша у Грачаници био
 И од војске шта ће бити чеко,
 А кад чуо за оваке гласе,
 Код Брчкога у село утеко,
 У сеоске с' хаљине обуко,
 И туј мисли да му је слободно,
 Близу Саве, близу оне стране.
 Омер-паша у напредак пође
 Из касабе у касабу сређивати пође

.....

⁷¹ Ријеч је о *Махмуд-паши Тузлићу* или *Тузла-паши*, који је — последице пораза код Желча — побјегао преко Саве, у Винковце, али се убрзо вратио и повео војску против Омер-паше Латаса (*Васиљ Поповић, Аграрно питање у Босни и турски нареди . . .*, стр. 100).

пријатеља. Она није знала колико их напада, није видјела непријатеља, јер је он тукао са брда, пуцајући без престанка са три стране. Ибрахим-пашина војска се потпуно растурила: ови позади, а Посавци с чела, и опколили је са четири стране, затворили је као овце у тор. Они су тако опколили Ибрахим-пашу на Ноћевићима да ни птица отуда не би могла излетјети. Није било могуће довући никакву залиху. Надали су се да ће војску уморити глађу. Тако су они провели око осам дана. Није било никога који би отишао и казао. Ибрахим-пашина војска је дво-струко страдала: с једне стране бију Посавци, а са друге — мори глад. Већ су помишљали о томе да ли да бјеже, или да се предају. Али, нашао се један православни хришћанин, по имену Миле Тодоровић из Бирча, из села Трнавe. Он се понудио да однесе писмо у Сарајево и да одмах донесе одговор. Брзо је пошао, а још брже се вратио, дан и ноћ је трчао. Али, на повратку га је уватила посавска стража, код једног хана иза Кладња. Ту су била само двојица Турака, који су пошли да разгледају и да се распитају да ли ко иде у помоћ Ибрахим-паши. Миле је на њих налетео. Одвукли су га у хан и почели су га испитивати — одакле је и куда иде. А он им је одговорио:

— Био сам у Сарајеву на пазару са два коња, па су ми их узели *низам* за вучу. Један је пао а други се некако довукао до Кладња, али они кажу да ми неће дати ни тог једног коња, него и мене тјерају да радим и бију ме, убио их Бог! Тако сам и побјегао.

А ова два Турчина му говоре:

— Знаш ли, брате, колико их иде?

Знам, говори, четири табора.

— А колико топова? — питају они њега, а он одговара:

— Шест топова.

Опет они питају:

— Знаш ли шта они међу собом говоре?

— Знам мало. Они говоре да ће ноћу напасти и све похватати живе.

Ова двојица нису знала шта да кажу, рекли су само:

— Је ли истина то, ако си Турчин?*

Одмах су ухватили за дуге пушке и почели да бјеже. А он је отишао својим путем и донио Ибрахим-паши радосну вијест да му иде помоћ са двије стране: с једне стране миралај (пуковник) Хаџи Али-бег, а са друге бимбаша (мајор) Јахија. Посавци су ово сазнали и међу собом одлучили:

Ноћас ћемо ударити на ове (то јест, на Ибрахим-пашину војску), убићемо све до једнога, узети бојну опрему и благајну, а сутра ћемо дочекати те што иду у помоћ.

* Ако си Турчин: заклетва босанских Муслимана. Разумије се, лукави Миле се претварао да је Муслиман земљорадник, који се по одјећи ништа не разликује од хришћана. Сав овај дио похода аутор *Љетописа* је записао по личном казивању овог Мила.

Они су се још договарали када је стигао Јахија бимбаша, храбро се устремио на Посавце, неочекивано им је пао на главу. С друге стране су ударили они који су били опкољени. Међутим, сераскер Омер-паша, који је био у Градишки, чуо је за несрећу у коју је запао Ибрахим-паша. Брзо је подигао војску и преко Тузле стигао до Ђурчевића. Сви су заједно напали. Посавци су побјегли, а ови су појурили за њима. Гонили су их до зоре, док ни један није остао. Вође посавске војске били су двојица јунака, Куловић из Горње Тузле и Рашид-ага из Зворника, али је руководилац свега и савјетник био кладањски кадија, који их је стално соколио да се бију и да се не плаше; али бадава, кад су се препали.

Међутим, стигао је и Хаџи Али-бег, када је ствар била готова. Њега су смијенили што због његовог пропуста Ибрахим-паша умало није погинуо са својом војском. Овај Хаџи Али-бег је тада био миралај (пуковник), а сада је он у нас Хаџи Али-паша.*

Тако се завршила ствар у овом мјесту. Омер-паша је обишао све градове у Посавини и вратио се у Тузлу, а Мустафа-пашу је отпремио у Брчко да упита хоће ли се Брчаци бити или ће се покорити. Такође му је поручио да дозна о понашању тузланског паше. Он је дознао да су син тузланског паше и Махмут-паша зворнички побјегли у Београд.⁷² Омер-паша је писао београдском паши да их ухвати и пошаље у заточеништво. Син Тузла-паше је имао са собом три товара златника. Он је давао много да га не изруче, али београдски паша се није смио усудити. Међутим, Мустафа-паша је стигао у Брчко, и оно му се покорило. Нашли су Тузла-пашу, како се сакрио у селу, и са њиме неколико другова. Потпуно су их опљачкали, свезали и довели Омер-паши у Тузлу. Опљачкали су кућу Тузла-паше, узели сав новац који су нашли, дио раздали војсци.⁷³ Омер-паша је држао ове људе у оковима, свезане их је посадио на коње, без седла, на самар, и тако их је отпремио на пут и повео са собом.

Мустафа-паша је остао у Тузли. Бимбаша (мајор) Хасан-бег Зубовић, који је служио код сарајевског паше Мустафе Бабића, и његов каваз Дервиш-ага били су дужни да показују пут војсци, али су на Кладњу хтјели да скрену војску са пута и наведу је на одред Посаваца, који су још били под оружјем, заједно са неким Сарајлијама. Када је Омер-паша чуо за ово, расрдио се и написао Абди-паши у Сарајево да овај ухвати Мустафу-пашу сарајевског⁷⁴ и његовог зета Џенетића са осталим сарајевским агама:

* У цијелој Босни познат као закупац државног пореза и пљачкаш народа.

⁷² У Београд су побјегли: *Махмуд-паша Видајић* и син Тузла-паше *Осман-бег Тузлић* (Васиљ Поповић, нав. дјело, стр. 100).

⁷³ Омер-паша заробио Тузла-пашу, опљачкао му кућу, и 17. децембра 1850. довео га свезаног у Сарајево (Васиљ Поповић, нав. дјело, стр. 100).

⁷⁴ Види биљешку бр. 17, уз *Љетопис Херцеговине*.

„Упитај за њих код Фазли-паше,” писао је он. „Сарајлије неће хтјети да се туку, али ће подстрекивати друге да би се сами користили плодовима битке, у случају успјеха.”

Абди-паша их је све похватао, окувао и бацио у тамницу заједно са посавским беговима, које му је послао, под стражом, Омер-паша. Најзад је стигао Омер-паша са Тузла-пашом. Он је свечано ступио у Сарајево, свирала је музика, пуцали су топови, а трубачи трубили пред заробљеницима. Све су их бацили у тамницу, и одмах су запечатали кућу Мустафа-паше, исплатили његове дугове, истјерали му из куће жену и дјецу. Ибрахим-паша је дјелимично опљачкао његову кућу и узео што му се свидјело. Сарајево је у то вријеме претрпјело много страха, док није дошао Омер-паша. Посавци су пријетили да ће доћи и разорити град. Такође су говорили да ће доћи људи који су се скупили под Кладњем. Абди-паша је сваке вечери одлазио својој војсци, која је била на Горици, и говорио — ако опали иједна пушка, макар и из шале, наређено му је да истог тренутка запали град. Једне вечери он је направио на Горици страшну узбуну. Проломило се стотине топовских и хиљаде пушчаних хитаца — Сарајево се обасјало као да је почело да гори. Када су загрмјели пуцњи, у граду су људи попадали од страха. Сваки је мислио да град пале, а многи су умрли од страха.

Дакле, када се Омер-паша вратио из Посавине, неко вријеме је боравио у Сарајеву, док је сакупио све заробљенике које је желио и свезане их отпремио на самарима у Стамбол. Фазли-паша је остао у истој части. Када је Омер-паша дошао с војском у Сарајево, Фазли-паша се побринуо да јој обезбиједи намирнице. Позвао је пекаре и наредио им да спреме за војску што бољи хљеб. Пекари су упитали Фазли-пашу:

— Господару, а гдје су паре?

Фазли-паша је подвикнуо на њих:

— Трошите то пара што имате, а када нестане, мени се обрратите.

Они који су били сиромашнији потрошили су готово све што су имали, па су отишли да обавијесте Фазли-пашу.

— Господару — рекли су — потрошили смо што смо имали. Више не можемо пећи хљеб, ако од вас не добијемо брашно и паре.

Он је срдито одговорио:

— Сада не дам ни брашна ни пара, а ви морате обезбиједити намирнице. Ако нема у вас, позајмите! А када буде вријеме, све ћете одједном добити.

Шта да раде? Сиромаси су позајмљивали и наставили да испоручују хљеб све док није стигла вијест о томе да се Али-паша мостарски припрема за устанак. Омер-паша се с Фазли-пашом почео припремати за поход. Фазли-паша брзо сређује рачуне с пекарима и говори да ће им дати оку жита за оку хљеба. Пекари се не слажу и одговарају:

— Пашо, видјели смо то жито. У њему има више уродице него зрна. Ока не стаје ни двадесет пара, а ми смо за хљеб који смо достављали куповали жито и брашно по 48 пара.

Фазли-паша на то није обраћао пажњу, него им је одговорио:

— Одлазите, послаћу вам добро жито!

Али, послао је лоше и, уз то, умањео мјеру. Мјеру која се рачунала по 22 оке, он је спустио на 17 ока. Наредио је да се вреће са житом баце пред дућане пекара, колико је коме припадало по том рачуну. Када су несрећници срачунали, испало је да су за 48 пара (шест копјејки), потрошених за хљеб, добили по 12 пара (једну копјејку). А Фазли-паша је примио из благајне сав новац колико је припадало, и на тај начин добио 5 000 кеса (75 000 сребрних рубаља).

Међутим, Омер-паша је позвао к себи из Тузле Мустафа-пашу Мелеменцију, а на његово мјесто је поставио Дервиш-пашу. Они су се састали и кренули у Мостар. Фазли-паша је такође пошао с њима. Омер-паша се према њему добро понашао, с њим је ручао и вечерао. Ипак, ухватио је нека његова писма, али није показивао да за њих зна, па је продужио да га и даље држи у части.

О свргавању Али-паше овдје нећу говорити пошто је оно већ описано.*

Док се Омер-паша налазио у Херцеговини, сва се Крајина поново латила оружја. Омер-паша се тамо упутио, а у Мостару је оставио Хајрудин-пашу,⁷⁵ који је тек дошао из Стамбола. Он је из Херцеговине узео Али-пашин харем и упутио се према Бањалуци, оставивши у Јајцу Мађара Искендер-бега. Искендер-бег се мало потукао, не нанијевши Крајишницима много штете. Он се у Јајцу држао десет или петнаест дана, а Крајишници су се сакупљали да на њега ударе свом снагом. Када је за то дознао Омер-паша, са собом је повео само двојицу слугу и брзо стигао у Јајце. Одмах је наредио војсци да извезе топове на брдо и из њих туче Крајишнике. Тобције у једном тренутку припремају, а у другом већ испаљују, а Крајишници вичу: „Аман!” И сви одлажу оружје. Омер-паша је овдје средио ствари, подигао војску и пошао низ Крајину, он на Шамац, а Искендер-бег на Бињах. Сераскер је за четири дана заузео Шамац, али га је скупо платио, изгинуло му је много војске. Омер-паша се расрдио и својој војсци дао овакву наредбу:

— Кога ухватите, посијеците! Живе мени не водите!

Неке су посјекли, другима су оставили живот. Официри су питали Омер-пашу за заробљенике, говорећи:

— Жао нам је да сијечемо толики народ.

* Погледај *Живот Али-паше Ризванбеговића* Ј. Памучине и *Љетопис Херцеговине* Прокопија Чокорила, објављен у часопису „*Русская Беседа*“ за 1858. год.

⁷⁵ Види биљешку бр. 45, уз *Љетопис Херцеговине*.

Тада је Омер-паша наредио да их потрпају у чамац на Сави и да их пошаљу у изгнанство преко границе.

Искендер-бег се тукао код Бихаћа једанаест дана, а дванаестог дана га је заузео. Омер-паша је смирио Крајину. Све капетане и њихове присталице, свезане и оковане, упутио је у Стамбол, а све остале умирио и сакупио царске редифе (регрте). Фазли-паша је био с њим све вријеме. Заједно су дошли у Травник. Једном је Омер-паша наредио да Мустафа-паша Мелеменџија и Фазли-паша обиђу касарну, да виде каква је војска, је ли уређен и здрав низам. Фазли-паша се поклонио, узео је за руку Мустафа-пашу и упутили се право у касарну. Ту су Фазли-пашу ставили под стражу. Похватали су такође све његове људе Абдулах-ефендију Узуну и Суна-ефендију и све остале. Сvezали су их, оковали, посадили на самаре и упутили у Стамбол. Фазли-паша је давао много новаца, само да га не проведу дању кроз Сарајево. Омер-паша није на то обраћао пажњу, пошто је био добро обавијештен о његовим дјелима. Знао је да су сви нереди у Босни били Фазли-пашино дјело. И изричито је наредио да се Фазли-паша проведе кроз Сарајево.⁷⁶ Такође је послао у изгнанство и Бихаћ-пашу, али не с Фазли-пашом, него касније.

Када су ове ствари биле уређене, одузео је спахилуке у *спахија* (одузео им право да узимају десетину од земљорадника) и почео је давати спахилуке на откуп. У први мах су спахилуци продавани врло јефтино, а мали дио примљеног новца био је намијењен спахијама за награду. Како је тада урађено, тако се и сада наставља: понешто исплаћују спахијама, али спахилуке сада дају на откуп врло скупо, десетоструко скупље него раније. Када су ствари са спахилуцима биле завршене, Омер-паша се око нечег посвађао с Хајрудин-пашом. Хајрудин-паша и још неколико других договорили су се и написали у Стамбол да Омер-паша хоће да узбуни рају и с њом удари на Турке: „Шта он намјерава да уради, није познато”, писали су они, „да ли мисли да се преда Нијемцима (Аустрији) или хоће да сам буде у Босни хришћански господар.” А Омер-паша је писао о Хајрудину: „Или ја или он — бирајте између нас.” Омер-паши су писали из Стамбола: „Ми смо чули да се раја хоће да одметне” — али о њему самом нису ништа напоменули. Омер-паша је на то одговорио: „Ја немам о томе никаквих гласова, али ћу се одмах распитати у чему је ствар и одузећу оружје од раје.”

Одмах је почео трпати хришћане у тамницу. У Бањалуци је бацио у Тамницу Тому Радуловића, у Сарајеву Јована Чајкина и још многе у другим градовима. Што попова, што кнезова, ухватио је око 400 људи и почео се код њих распитивати:

⁷⁶ Фазли-паша Шерифовић је упућен из Сарајева 17. августа 1851, у транспорту гдје је било око 30 осуђеника на прогонство, међу њима и: Хафиз-паша Ризванбеговић, Али-пашин син, затим Мехмед-паша Бишчевић, Али-бег Џинић (Васиљ Поповић, нав. дјело, стр. 105).

— Хајде, говорите шта смишљате. Намјеравате ли ви какву буну? Хоћете ли да се латите оружја?

Они су говорили да то није истина:

— Ми о томе ништа не знамо и то нама не приличи.

Опет је почео бацати рају у тамнице, почео је одузимати у њих оружја, и тек их је тада пуштао. Овај чин је нанио раји велики губитак. У многих хришћана (то јест, православних) и латина било је оружја, чија је цијена била по стотину златника, и све је то бадава пропало. А највиши губитак су имали сељаци. Они су оружјем зарађивали паре, убијали животиње које дају крзно и добивали велики приход.

Ускоро затим су позвали Омер-пашу у Стамбол. Не зна се из каквог разлога. Неки кажу да је узрок био брат његове жене, Симон, зато што је Омер-паша присвојио себи жену тога Симона и посвађао се с њим, последије чега Симон бјежи у Беч и обавјештава о томе свога цара. Дакле, говоре да се аустријско царство жалило на Омер-пашу у Стамбол, и тражило да се врати Симона жена. Она је живјела у манастиру, недалеко од Омер-пашине куће. Њу су позвали у Стамбол и предали је њеном мужу.

Вративши се у Стамбол, Омер-паша је говорио да је умирио босанску рају и одузео јој оружје. Он није рекао да није било никаквог разлога да се плаши раје, него је хтио да се похвали својим заслугама.

И тако је последије Омер-паше поглавар Босне постао Хајрудин-паша и боравио је ту око годину. Последије њега је био наименован Вели-паша,⁷⁷ син Киритли Мустафа-паше. Он је дошао у јесен 1852. године, а око Тројичиндана 1853. године изгорјело је Сарајево.⁷⁸ Изгорјела је сва чаршија, турска и хришћанска, затим куће хришћана, латина и Јевреја. И Вели-паша је наредио да се, приликом нове изградње града, направе широке улице, да ћошкови (покривени балкони) не стрче на улице и да се кровови не примичу једни другима. Именован је Ешреф-ефендију⁷⁹ за *кучук-мухендиза* (нижи инжењер) да то надгледа. Такође, је наредио да се пред хришћанским спроводима носи крст и иде литија и да се на гробљу чита молитва:

— Видио сам у хришћана такав обичај — говорио је он. Зашто га ви нарушавате?

Хришћани су му одговорили:

⁷⁷ Кад је око 7. септембра 1851. отишао из Босне Хајрудин-паша, на његово мјесто је дошао *Велијудин-паша*. У Сарајево је стигао почетком марта 1852. Био је млад човјек од 30 година, добро је говорио италијански и француски. У Сарајеву је остао до почетка септембра 1852, када га је замијенио *Хуршид-паша* (Владислав Скарић, нав. дјело, стр. 207. и 209).

⁷⁸ Према Владиславу Скарићу (нав. дјело, стр. 208—209), овај велики пожар је избио уочи 25. маја 1852. године.

⁷⁹ Инжењер *Ешреф-ефендија* је последије пожара премјерио сву чаршију и направио план за проширење улица (Владислав Скарић, нав. дјело, стр. 209).

— Господару, по нашем закону такав је обичај, као што ви говорите, али ми нисмо смјели због турског насиља.

Он им је рекао:

— Ево, ја вам дајем дозволу, и нека мој каваз прати ваше спроводе. Хоћу да и посљедњег сиромаша тако сахраните. А ако нема од чега да се сахрани, ја ћу трошкове платити из свога џепа, само нека свакога носе на гробље како сљедује.

Овај Вели-паша је управљао девет мјесеци. Послије њега је дошао у Босну из Београда Хуршид-паша.⁸⁰ Овај паша је био врло образован и политичан човјек. Он је свему народу угоднио — Турцима, хришћанима и латинима. Пред његовим судом су сви били једнаки. Некако је успијевао да ради тако да у његовом суду није било пристрасности. Никоме није нанио тешку увреду и није примјењивао насиље. За овога пашу би сав народ радо положио душу. Знао је умирити свађе и са спремношћу је испуњавао молбе хришћана. Он им је бесплатно дао ферман за десетину цркава, а још више је фермана испословао за латинске цркве. Турцима није био толико благонаклон, али су га и они вољели. Укинуо је све њихове обичаје око светковања. Дешавало се да су они уз рамазан шенлучили из хиљада топова, а такође и на Бајрам. Када је наступило вријеме бербе шљива, они су пекли *бестиљ* (врста слатког од шљива) и при том су пјевали пјесме. Младићи су пјевали и играли са дјевојкама, гађали из пушака и опијали се. То је било у свакој турској кући.* Све ове обичаје Хуршид-паша је настојао да уништи и да уведе *људски* (образованији) ред. Он је средио опрему и стражу за гашење пожара. Трговци су раније плаћали по 13 посто царине на немачку робу. Хуршид-паша је писао цару (султану) и испословао да плаћају по три посто, ради јачања трговине. Уопште, за вријеме њега сигурност народа се појачала. Он је увијек био добар за хришћане. Када би му долазила каква жена или дјевојка и саопштавала намјеру да се *потурчи* (да прими мухамеданство), он ју је слао владици на исповијест на недјељу дана. Ако се не покаје, него је понесе ђаво, па и даље наваљује да се потурчи (разумије се, све због љубавне везе с неким Турчином, а друга напусти свога мужа и хтједне поћи за Турчина), паша би је — дознавши да се таква жена или дјевојка не турчи због турске вјере, него због љубавне везе — одмах слао у изгнанство на једну страну, а љубавника Турчина на другу. Послије се већ ниједна није јављала да се потурчи. Три-четири такве дјевојке,

* Читалац зна да овдје није ријеч о Турцима Османлијама, него о Словенима Босанцима муслиманске вјероисповијести.

⁸⁰ Хуршид-паша је дошао из Београда, гдје се налазио на дужности мухафиза, 12. септембра 1852. На дужности босанског везира налазио се до јесени 1856. Наслиједио га је *Мехмед Решид-паша* (Владислав Скарић, нав. дјело, стр. 209. и 219).

које је Хуршид-паша послао у изгнанство, вратио је сада Мехмед-паша⁸¹ и заиста их потурчио.

За вријеме Хуршид-паше, један шокац (римокатолик) у Мостару намамио је кћер Тошића и приморао је да се с њим вјенча.⁸² Због овога се умало није пролила крв између шокаца и хришћана (то јест, православних), јер су Херцеговци упорни људи. Када је о овом случају дознао мостарски паша, одмах је отпремио и Тошићеву кћер и латина са заптијама у Сарајево, и написао је Хуршид-паши шта се десило. За њима су пошли у Сарајево неки мостарски трговци и један фратар (францисканац), који је саопштио да их је он вјенчао. Дјевојку су смјестили у харем Хуршид-паше. Све Хуршид-пашине жене су је савјетовале да не иде за *шокца*: „Тешко теби, говориле су оне, ти си доброг хришћанског рода.” Посјећивала је такође сва родбина коју је имала у Сарајеву и наговарала је. Паша је дао дозволу да сваки, који хоће, може до ње имати приступ и савјетовати је. А дјевојка се већ сасвим потчиниола шокцима и није слушала ничија наговарања. Фратар јој је особито долазио сваки дан и поучавао је како је хтио. Дакле, владика Прокопије⁸³ позвао је к себи на испитивање за вријеме засиједања мецлиса (савјета), а фратри и Атанацковић,⁸⁴ аустријски конзул, говорили су у мецлису да њу, као вјенчану жену, није могуће дати на испитивање. Али им Хуршид-паша приговори:

— Прије десет или петнаест година, биле су неке жене које су, пошто су се већ потурчиле и изродиле дјецу у браку с Турчином, тражиле к себи њихове породице. Тако сам ја био приморан позвати их и дати на испитивање. Зар то није вријећање моје

⁸¹ *Мехмед Решид-паша* дошао је у Сарајево, на везирску столицу, 26. октобра 1856. и остао до јуна 1858, када га је наслиједио *Ћани Мехмед-паша* (Владислав Скарић, нав. дјело, стр. 219. и 221).

⁸² О овом догађају се није могло нешто више дознати из расположиве литературе.

⁸³ *Прокопије* је био сарајевски владика од 1851. до 1856. Послије великог пожара (1852) дошао је у сукоб са српском црквеном општином око изградње новог владичиног конака, умјесто оног што је изгорио. Спор је окончан тиме што је патријаршија у Цариграду премјестила Прокопија, а именовала *Дионисија* (Владислав Скарић, нав. дјело, стр. 207. и 218).

⁸⁴ *Димитрије Атанацковић*, Србин из Сремских Карловаца. Доктор филозофије постао је у шеснаестој години, на пештанском универзитету. Као зналац многих европских и оријенталних језика, ступио је рано у дипломатску службу, па је једно вријеме био конзулов драгоман у Травнику, а затим аустријски конзул у Дамаску, Солуну и Београду. За аустријског генералног конзула у Босни, са сједиштем у Травнику, потврђен је султановим бератом у другој половини јануара 1850. У Травник је дошао 16. августа 1850, али се већ 3. септембра преселио у Сарајево, гдје су се налазили везир Хафиз Мехмед-паша и сераскер Омер-паша Латас. Атанацковић је умро у Сарајеву, 3. фебруара 1857. Пошто је био Србин, сахрана је обављена по православном обреду, али уз учешће и католичких свештеника и народа обје конфесије. Сахрана је имала изузетну помпу, а добила је и обиљежје политичке, антитурске манифестације (Владислав Скарић, нав. дјело, стр. 200, 219—220; фра Грго Мартић, нав. дјело, стр. 194—196).

вјере? Али царски закон не дозвољава да било која страна буде угњетена. Њу је потребно предати на испитивање, макар један дан.

И он ју је предао. Сабрала се њена родбина, и владика Прокопије и протојереј Стево, и сви су почели, као што треба, да испитују њену вјеру и да је савјетују. Дјевојка се одмах приклонила, препустила се убјеђивањима и свима пољубила руку, а владика ју је назвао својом кћери. У знак милости, обећао јој сто златника и да ће јој наћи мужа по њеном укусу. Њему је било пријатно што се она одмах препустила наговарањима и осрамотила шокце. Ствар је у томе да се владика Прокопије увијек ревносно супротстављао шокцима, од оног времена када је прекрстио једног католика и католикињу. Наредио је да се тада донесе у цркву пуна каца воде и крстио их по хришћанском закону. Због овога се посвађао с католицима. Губљење Тошићеве кћери било је за њих горка увреда. Они су писали против владике жалбу у Беч, а с њима се жалио конзул Атанацковић. Из Беча су се на њега жалили у Стамбол, али му нису наудили, јер су босански везир и турска Порта били на његовој страни. Али је од Аустрије дошла наредба Атанацковићу и трговцима** да — како знају — смијене владику. Трговци су почели тиме што су престали да се познају с владиком и за сваку беспослицу да се с њим свађају. Они су открили неке незаконите послове са његове стране и, сакупивши се, кренули су везиру, подробно му испричали о тим пословима и молили за дозволу да напишу против њега жалбу и објаве да он не ваља за своје мјесто, да је њим народ незадовољан. Хуршид-паша им је ово дозволио. Они су послали своју жалбу, и владику су позвали у Стамбол. Пошао је тамо и понио доста новаца. Мислио је да се врати у Босну, али се није вратио. Пострадао је највише због оне мостарске дјевојке.

Пошто су други пут сабрали меџлис и опет довели ону дјевојку на суд (а овај меџлис је био у пуном саставу, присуствовала су оба конзула, аустријски и француски, и владика, и протојереј и католички бискуп, епископ)*** — тада су везир и сав меџлис упитали дјевојку:

— Чија си ти?**** Хоћеш ли ићи за тог шокца?

А дјевојка је одговорила:

— Нећу ја ни шокца ни његове вјере!

* Сва ова прича је живи доказ фанатичне нетрпељивости, која влада у Босни и Херцеговини међу хришћанима западне и источне цркве.

** Ово изражавање нашега писца показује како је велики, по сазнању самога народа, утицај Аустрије на православне трговце босанске, турске поданике: њима Аустрија наређује да поднесу жалбу на свога митрополита.

*** Босанци називају католичког епископа бискупом, а православног — епископом.

**** То јест, кога си ти народа, какве вјере.

Рекли су јој:

— Што си се ти за њега удавала?

Она је одговорила:

— Сила и пријетње су ме принудиле, а ја нећу ни сада, ни сутра.

Бацила се пред владиком и, ухвативши се за његов скут, рекла:

— Ја сам Божја и господина владике.

Када се на овакав начин дјевојка вратила владиком пред цијелим меџлисом, фратри и бискуп су од љутње почели чупати на себи одијело, али ништа нису могли учинити. Писали су у Стамбол и издејствовали ферман да би је опет, када је она већ била удата за православнога, позвали на испитивање пред меџлисом, али све је било узалуд. У овом односу, ако би насљедници владике Прокопија радили тако као он, тада би се мало људи шокчило и турчило. А ако би према хришћанима везири били милостиви, какав је био Хуршид-паша, и било би још могуће трпјети.

Хришћани су толико вољели Хуршид-пашу да су многи позвали да се сакупи од народа новац за подизање у Сарајеву војничке касарне. Хуршид-паша је први дао 100 000 гроша. Толико су сакупили пара да су касарну подигли за једну годину, па је још остало на претек. Што се тиче десетара (откупаца десетине), за то је био кривац проклети Фазли-паша.* Он никако није могао да поднесе што је босанска раја живјела срећно и што је била задовољна својом управом. Настојао је да на раји некако истражи свој гњев. Он је, дакле, понудио Стамболу за откуп босанске десетине трипут више од његове цијене у Босни. Одмах је дошао из Стамбола ферман да откуп припада Фазли-паши.** Колико је он платио за откуп, толико је хтио вратити, па и још толико ућарити — и бадио се на несрећну рају као бијесан пас. Ако је неко одлазио да се жали мудиром или кајмакаму, тада су Фазли-пашини људи давали паре мудиром и меџлису, па се показивало да је откуп праведан, а тога који се жалио подвргавали су батињању, затвору и вријеђању. Ако се несрећник појавио са жалбом у Сарајево, тада је откупник одмах сачинио *мазбату*, на којој су се потписали владика, трговци, кајмакам, мудир, меџлис. Паша је радије вјеровоа кајмакаму, и мудиром, и меџлису, и владиком и трговцима него сељацима. Ако би само једна посавска раја знала радити и имала на својој страни два-три трговца који би посвједочили њихово право и ствар јасно представили паши, Хуршид-паша би умногом олакшао њихову судбину и заштитио их од злоупотребе ага (власника земље). Зато што би га аге послушале и нико од њих му не би противурјечио.

* Он је тада живио у Стамболу, под надзором владе.

** Пошто није могао да живи у Босни, Фазли-паша је препродао дио откупа другостепеним десетарима, а остало узимао преко управника имања.

Али за страдање биједне хришћанске раје нису криви само Турци, пошто су они навикли да чине насиља. Више су криви владика, Грци и трговци, који не брину о помоћи својој браћи, него помажу Турцима. Они поступају као Турци, и гуле јадни народ. Није се једном десило да трговци хришћани узму на откуп десетину и трећину од ага, а они је раздају мудирима и подмитљивцима у меџлисима — и тада ради шта хоћеш. Ко у Турском царству има новаца, тај има и част, тај је и добар човјек. Зато неки сарајевски трговци не желе никакву промјену у стању својих послова. Такав је први Манојло Јевтановић, други Ристо Савић, трећи Симо Самоуковић, четврти Ристо Трипковић, пети Хаџи Јово Деспић, шести Јово Бесара. Поред њих су и други, али нико од њих нема такав глас као ова шесторица.⁸⁵ Причају да је прије неколико година, када је Сарајево изгорјело, јадном народу била послана помоћ из двије или три државе, а највише из Србије. Тек што је то дошло из Турског Царства, дато је тим трговцима и од тога су они дали само мали дио. Остали новац је остао у њиховим рукама. У цијелом народу нема тога човјека који би их могао упитати за обрачун. Говоре да су они те новце окренули за школу. Али, ако је школа оснвана, основао ју је владика Игњатије прије тога времена. Школа има добротворе, који једном годишње дају за њу штогод. Поред тога она има приход од књига, купујући књигу по пет крајцара а продајући је по осам или скупље. Ученицима се не дају књиге бесплатно, а осим тога продају се књиге из сарајевске школе по разним мјестима Босне. Исто тако, нико не зна за црквене паре, осим тог малог броја трговаца. Они држе црквене сандуке, а у сандуцима, кажу, нема пара, јер их ти људи дају у оптицај и њима тргују. Ако неко од њих пропадне у трговини, они га помажу тим парама. Од њих нико не смије да затражи обрачун. Раде што хоће, добро се слажући с Турцима. На Божић или Ускрс, није се то десило једном, од црквених пара скроје бунде од крзна, накупују ћурака, шарених јаја, поморанци и лимунова и однесу их прождрљивим Турцима. Када било које насиље учињено раји дође до цара или до везира, тада кривци позову те љу-

⁸⁵ Ова шесторица трговаца потицали су из најбогатијих сарајевских српских породица, које ће и касније имати видну улогу у политичком животу Босне, а посебно Сарајева. Симо Самоуковић је, након удаљавања Шпире Рајковића (22. I 1851), обављао и дужност директора српске школе у Сарајеву. Из непознатих разлога, у новембру 1858. затражио је аустријско подаништво. Поновио је то и 21. јануара 1859, када је дошао у аустријски конзулат у Сарајеву и дао основне податке о себи. Тада је имао 50 година живота, од чега је 35 година провео у Сарајеву. Непокретно имање му је процјењивано на 10—15 000 форинти (Владислав Скарић, нав. дјело, стр. 206. и 221).

*Крајцар је раван сребрној копејки. Пошто у Босни нема ни штампарије ни књижаре, школе купују (а често добивају бесплатно) потребне књиге, букваре, молитвенике, катихизисе итд. у Аустрији и Србији и продају их по повећаној цијени.

де себи у помоћ. Они су спремни да истог тренутка потпишу свједочење* и ставе црквени печат, не тражећи и не питајући никог другог. Ако, пак, сиротиња (угњетени народ) и јадници дођу да се жале на злоупотребе, ти се људи увијек ставе на страну угњетача и потпишу свједочење да је жалба неправедна. Сваки *еснаф* (занатски цех) има свога старјешину. Они од њих узму печате и ставе их на свједочење. И нико не смије да не дâ печате, а ако еснафи упитају: „Зашто?“ — они увијек одговарају: „Због чега питате? Што ће бити нама, биће и вама!“ И еснафи повјерују.* И владика је такође на њиховој страни, а остали народ, *сиротиња*, макар је и објесили, њима је зла мало зато што им је сасвим добро. То мало људи сједи на шији цијелог народа, заједно с Турцима и Грцима. Они знају шта тражи хришћански суд:*** нека изиђу на суд два човјека, један богат, други сиромаш — ако сиромаш говори истину, тада ће му рећи да је то истина, а ако је богати крив у души, онда му кажу да је он крив. Овдје није тако, него ако се неко од те неколицине људи, који се питају,**** било ко појави у меџлису или у мешћеми, макар он све лагао, кажу му да говори истину. А нека и десет сиромаша говоре истину, кажу им да они све лажу.

И тако смо сувише отегнули нашу причу. Ми и иначе нисмо знали испричати како се што дешавало и како наши главни хришћани не желе просвијетити своју браћу и народ, и учинити нешто у његову корист, него су навикли да га даве и газе ногама. Не старају се они да уреде односе између владике и свештеника. Ако владика не поступа по њиховој жељи и рачуну, њима је лако да га смијене. И свештеници су принуђени да им се покоравају, а дозвољавају им да са народом чине што хоће, исто тако као Турцима и Грцима. Они не обраћају пажњу на то што се владика, узимајући од свештеника при његовом постављењу 25 дуката, не брине да ли свештеник одговара своме звању. Приликом постављања свештеника у парохији, он узима од њега по талир на сваку кућу, а по смрти узима његово наслеђство. Једном годишње добива од попова *мирију*, по три гроша и четири паре од сваке куће, а у неким мјестима Босне и по четири гроша; за освјештавање водике годишње по 50 гроша од сваког свештеника, а одскора још некакав додатак, по три цванџика од брачног пара, и са свештениковог *батика*, поименце од сваке куће у парохији годишње један грош и четири паре, а *вјенчаница* (новац за закључивање брака) посебно. А када владика обилази епархију, он записује *парусије* (помене), пуни помен по 100 гроша, а половина 50. При томе од једног добива краву, од другог овцу и слично. Неки јадник дође и каже му:

* О томе да је оптужба неправедна.

** То јест, повјерују да је ствар од опште користи.

*** У изворнику: „крштени суд“.

**** „Који се питају“, то јест, који имају значај.

— Господине, у мене се нема шта записати — имам само краву и теле.

— Само ти запиши — одговара му — а ја ћу се молити Богу за вас, и Бог ће вам дати више.

Поред тога, владика узима за парастос и од помена, које записују у црквама, а за освјештење цркве по пет хиљада гроша. Ако му се свештеник пожали: — Господине, народ у парохији ти не може платити обавезне паре — он наређује да се не иде у кућу која не плаћа, да не крсте младенце и да се не држи опијело покојницима. Све то добро знају наши сарајевски трговци, али за то не маре. О народу они и не мисле. А међу сељацима има и таквих који плаћају владичину и поповску дажбину по 500 гроша на годину. Сељацима је сасвим неподношљиво, са свих страна их гуле Турци силом, а Грци књигом, тако да су јадници сасвим осиротјели. Настале су тешке и неродне године — ако би им владика бар мало помогао, а послѣје не би жалили да плате толико новаца. Владика зна шта је султан установио, да је он дозволио свакоме да стиче земљу за обраду. Кад би он проговорио неку ријеч за те *колибаре* (бескућнике), да би им одвојили по комад неродне земље да је очисте за орање — нека се имају чиме исхранити, на здравље цара, нека и они имају своје пребивалиште. То би било могуће издејствовати, само ако би неко хтио да то упорно тражи. Тешко да би хришћански народ било шта добио, док у тих најзначајнијих хришћана остане такав правац, какав је био у садашње вријеме (нека их Бог уразуми!) и док остану босанске *изјелице* Турци, као што су особине двојице изјелица и подмитљиваца, змија присојкиња,* старих непријатеља и насилника, Абдулах-ефендије Узуније, бившег *хеџаје* Фазли-паше, Веџид-паше, и његовог брата Риџаји-ефендије, бившег кадије Веџид-паше. Сви босански кајмеками, мудирџи, меџлиси су са њима повезани. Чине свако зло и надају се у њих, зато што с њима дијеле шићар, а они, та два брата, сједе одмах послѣје везира.** Што они кажу, томе нико не смије противурјечити. Сви послови у Босни пролазе кроз њихове руке. Што могу, они обраде у меџлису, а што не могу у меџлису, отпреме у мешћему, гдје засиједа њихов зет. Да би било ријешено као што им је по вољи, они прописују зету, а зет се договори са мулом, обаве ствари, само што мула узме дио добити за себе. Ако убица има пара, тада неће морати дуго да сједи у хапсу. Он се погоди с мешћемом, да новац Узунијама и мули, а мула састави *илам* (представку) меџлису да га по шеријату (муслиманском закону) треба ослободити. Меџлис пошаље у Стамбол, а из Стамбола дође наређење да пусте убицу.

* У изворнику: „змије присојкиње“.

** О овој организацији погледај чланак *Босна почетком 1858 године*.⁸⁶

⁸⁶ Аутор овог чланка је А. Ф. Гиљфердинг.

Прије двије-три године, у Бијељини је био стациониран пук суварија (регуларне коњице) под командом Шаћир-паше. Неколико војника одлазило је у околна села и пљачкало. Најзад су дошли у кућу једног попа, у кога је била дванаестогодишња кћи и сестра која му је дошла у госте. Поп је смјестио сестру у собу, а сам је легао на диван у предсобљу. Војници су дошли и одмах заклали попа, затим су ушли у собу и заклали му кћер и сестру. На врисак су се сабрали сусједи и дали се у потјеру за убицама — они у град, у касарну. Тамо су нестали, а гониоци су се вратили у попову кућу. Ту су нашли два војничка феса, пушку и сабљу. Другог су дана отишли да се жале официру, а извијестили су и пашу. А он им није дао ни да ријеч проговоре. Тада су хришћани показали оба феса, пушку и сабљу и рекли:

— Ако ово нису учинили војници, чије су то онда ствари?

Паша је наредио да се изведе цијели пук, и показало се да су ствари припадале једном *чаушу*, а нашли су и његове другове. Ставили су их једно вријеме у окове. Кад су завршили истрагу, открили су да је у селима и градовима те године убијено деветнаест хришћана, мушкараца и жена, а плачки ни броја нема. Више ништа нису могли наћи, само су убрзо пук преселили у друго мјесто.

Ево како поступа са народом регуларна војска. Шта треба више? Османлија, Босанац, свеједно, само је ли он Турчин,* од њега је тешко хришћанском народу, који не умије да се брани. Ако и умије, нема ко да му помогне. Нека му сам Бог помогне!

Сарајево,
јануар 1858.

---

* То јест, Муслиман.

ПРИМЈЕДБА ПРЕВОДИОЦА

Аутор *Љетописа* је на крају прешао од приче о догађајима из новије босанске историје на општа расуђивања о стању ствари. Да допуним *Љетопис*, примијетићу да се управа Хуршид-паше одликовала истинском жељом за правдом и вјерском трпељивошћу, али се при том развило страшно зло: *трећина* и откупи, које су посијали Тахир-паша 1849. и Омер-паша 1851. године, да се ова управа завршила 1856. године и да је до краја била мирна. Послије Хуршид-паше, за генералног губернатора (валију) Босне именован је Мехмед Решид-паша, који је доведен из Ерзерума, „стари Турчин”, који се одликовао нетрпељивошћу и потпуном ограниченошћу. За његова времена, при крају 1857. године, почеле су буне и метежи због *трећине* и откупа. У почетку 1858. године он је био опозван и замијењен Кјани-пашом,⁸⁷ бившим управником Крита, који је још више појачао угњетавање несрећних хришћана од муслиманског фанатизма. Недавни догађаји у Босни под његовом управом познати су из новина.⁸⁸

Александар Гиљфердинг

---

⁸⁷ Кјани (*Ђани*) Мехмед-паша дошао је за босанског везира 1. јула 1858, али је већ у септембру исте године био премјештен у Солун, а на његово мјесто је именован Акиф Мехмед-паша Тетовац, који је из Призрена управљао скопским вилајетом. Када је половином новембра 1858. све било спремно за дочек Али-паше у Сарајеву и када је овај био на путу за Босну, стигао је ферман којим се поставља за гувернера у Солун, а Кјани-паша се поново именује за босанског везира. Кјани-паша је остао у Сарајеву до 2. јуна 1859. године, док није замијењен с гувернером скопским, Босанцем Осман-пашом, па је отишао у Скопље (Владислав Скорић нав. дјело, стр. 221; Васиљ Поповић, нав. дјело, стр. 267)

⁸⁸ А. Ф. Гиљфердинг мисли на буну посавских хришћана из октобра 1858, коју је Кјани-паша у крви угушио. Буна је имала знатног одјека у ондашњој штампи. Поред паљења домова, пљачкања и убијања побуњених сељака, тада је Кјани-паша отпремио у Цариград око 30 Посаваца, који су осуђени од 5 до 15 година робије у оковима (Васиљ Поповић, нав. дјело, стр. 251—271).